

Тема: ОСВЕТЕНОТО ПРОСТРАНСТВО НА ДЕТСТВОТО В “ТОМ СОЙЕР” ОТ МАРК ТВЕН

1. УВОД

Задачата на скромното ни проучване върху романа “Том Сойер” на Марк Твен се свежда до изследването на диахронията на движението, очертаваща мястото на детството, съпътствана от синхронен разрез при извеждането на модела при литературния герой и при неговия автор. В единството на синхронния и диахронния анализ търсим вярната посока към потенциалните изводи. В съгласие с утвърдената литературна критика откриваме пряка, директна метатекстова връзка между биографията на автора и романа.

Литературните критици и историци често се стараят “да сведат творчеството на който и да е автор до една формула, да го сумират в едно изречение или в едно определение, което притежава яснотата и силата на дефиниция”.^{1/} Такива формули са удобни и желателни, но те рядко могат да дадат представа за цялостното творчество на писателя или за отделна негова творба. Преди да се пристъпи към изводи и обобщения, трябва да се вземат предвид достиженията на литературната критика. В това проучване постигаме съгласие с Уилям Дин Хоуелс по отношение на писателския талант на Марк Твен, споделяме възхищението на Ендрю Ланг, отнасящо се до хумора в романа и доказваме, че са пророчески думите на Брендер Матюс от Колумбийския университет. Той предрича, че след век американците ще проумеят стойността на тази книга. Неоспоримо е значението на Марк Твен като реалист и хуморист за развоя на американската национална литература. Това значение вече е обобщено от Уилям Фокнър: “Той беше дядо на всички нас”. Но извеждайки универсални теми, идеи и проблеми, творчеството на

Марк Твен отдавна е надхвърлило националните рамки. Една от тези универсални теми е Детството. Тема и главен герой се сливат в романа “Том Сойер”. За Достоевски идеята е герой, за Балзак - парите, за Марсел Пруст – времето, а за Марк Твен – детството. Всички съществени особености на “Том Сойер” произлизат и са тясно свързани с това и без внимателното вникване в тази особеност ние няма да разберем не само най-общото им място, но и стилистиката, композицията, образната система. Да се разгледат всички въпроси, свързани с осветяването на детското пространство в света на Марк Твен е невъзможно. Целта на настоящата работа е да създаде една разширена и конкретна представа за поставения проблем. Приобщаването на пространството на детството към цялостното пространство на човешкото духовно развитие е важно за идентификацията на нашето съвременно общество.

Днес е недвусмислено вече мнението, че в текста всичко съществува като единство на съдържание и форма, семантика и материален израз. Това налага необходимостта в настоящата работа да се включи и анализ на формалната структура на романа. Изследванията в тази посока обхващат проблемите на жанра, езика, стила и механизмите за постигане на естетиката на Марк Твен. Логическият анализ е условие за правилните изводи при представяне на тези проблеми. Езиковото майсторство на Марк Твен би трябвало да стане обект на отделно, обстойно и цялостно проучване.

В съответствие с принципите за единство между анализ и синтез, за детерминизъм /за причинната зависимост и обусловеността на всички явления/, разглеждайки и осветявайки моделите на детството в романа на Марк Твен, търсим техните съответствия в образа на автора и неговия литературен герой, водещи към проекции в нашето съвремие. Актуализирането на въпроси от детството, изведени в романа “Том Сойер”, разкрива аналогии между детската участ тогава и сега. Детската съдба се преповтаря, пренарежда, напомняйки ни старозаветния мъдрец Еклисиаст, син Давидов: “няма нищо ново под слънцето”. И днес, както и тогава, детето често е на кръстопът, измъчвано от усещане за излъгани надежди, от разочарования, от

погубени илюзии. И съвременното дете стъпва несигурно по пътя към намирането на нови ценности. От друга страна, както тогава, така и днес детето полага усилия за свободна себеизява. Авторът пише "Том Сойер" като "химн, написан в проза" – химн за света на децата. Вглеждайки се в духа на детето от романа на Марк Твен, може да научим повече за себе си, да намерим отговор на въпроса кои сме в собственото си битие. "Тази е мъдростта, която ни поднася Марк Твен. Детството мина, вие пораснахте и питате за вашите стари приятели – ето ги! Сега ще ги видите с други очи, след като сте разбрали нещо от живота".^{2/} Отчитаме, че все пак детското пространство, видяно през пълноводието на романовото повествование, е различно за всеки читател. Защото читателят е в състояние на зависимост от своя диапазон, в който улавя живота – "света на изкуството ние възприемаме в мяра и степен, равни на самите нас, превръщайки го в огледало, защото никой не може да надскочи себе си" ^{3/} .

Светлината, с която Марк Твен осветява детското пространство, има сила, която е различна при всяка човешка индивидуалност. Но продължава да свети през годините и не са малко възрастните, които като Спас Карафенезов биха казали: "Когато в зряла възраст прочетох книгата на Марк Твен "Том Сойер", имах чувството, че е писана за нас - щастливо безгрижните деца от нашата улица." ^{4/}

В духа на тези цели и задачи е и нашето скромно проучване върху детското пространство в романа на Марк Твен. Задачата ни се свежда до разкриване на метатекстовите връзки между биографията и романа, до осветяване на Детството в художественото пространство на литературната творба и до представяне на методическите проблеми при преподаването на текста.

2. МЕТАТЕКСТОВИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ БИОГРАФИЯТА НА АВТОРА И РОМАНА “ТОМ СОЙЕР”

Необходимостта да се познава детското пространство ще открием на всеки етап от развитието на човешката култура и цивилизация. Но особено силно това пространство се осветява при проследяване биографията на автори, чиито творби разкриват детския свят.

В духа на модерното изкуство, което приема, че дори и чистата абстракция е образ на конкретната природа, за Марк Твен отправна точка към общото е конкретното. От конкретните примери, които той не спира да посочва и да анализира, може да стигнем до цялостната картина, отразяваща положението на детето. През 1912 г. роденият в Испания художник Пабло Пикасо прави това, което нарича “колажи” от парчета и остатъци. На същия принцип Марк Твен се вира в конкретната детска съдба, вмества я в общата картина и я превръща в парче от “колажа”, наречен Детство. Този колаж е изграден от “...случки незначителни, случки, които не си заслужава да се балсамират и въпреки това паметта ми ги е съхранявала грижливо и е изхвърляла много по-значителни неща, за да им отвори място и да ги настани по-удобно. Работата е там, че в човешката памет, както и в човешката съвест, няма никаква логика, че паметта не може да прави преценка за стойностите и съотношенията”.^{5/}

2.1. ПРОСТРАНСТВОТО НА ДЕТСТВОТО, ОСВЕТЕНО В БИОГРАФИЯТА НА АВТОРА

Писателят осветява духовното пространство на изпълненото с приключения детство по бреговете на легендарната река Мисисипи в Америка от 19 век. Първоначалният замисъл, заложен в романа “Том Сойер”, е да се проследи детството, зрялата възраст и старостта на героя, който се завръща в родното градче след странстване. Но романът осветява само детството на героя, а останалите събития могат да се открият в по-късните романи за Том Сойер и в автобиографията на Марк Твен. За да бъдат проследени възгледите на писателя за детството е необходимо да се отправи задълбочен поглед върху неговия живот.

Между Марк Твен и Самуел Клеменс според литературната критика съществува “празнина”, която се нуждае от измерване и запълване. Хамлин Хил задава въпроса: ”Ако необходимостта да се проникне през маската на Марк Твен до твореца Самуел Клеменс представлява важен критично-биографичен проблем, как би трябвало да се извърши това”./6/ Самият Марк Твен често изказва опасението си, че животът му може да попадне в ръцете на биографите. Затова предпочита сам да се заеме с тази задача, въпреки заявената от него позиция, че “истинска и достоверна биография не може да съществува, тъй като биографията е само като “дрехата и копчетата на човека”, а основното остава скрито – скрити са и “вулканичните огньове, които бушуват и кипят и които никога не са в покой – ни денем, ни нощем”./7/ В “Автобиография” писателят споделя колко много цени опита за негова биография, който дъщеря му Сузи прави, когато е на тринадесет години: ”Сега мога да кажа, че от всички комплименти, от всички похвали и почести, с които съм бил удостояван, най-високо ценя стореното от Сузи”./8/ Достоинството на Сузи като биограф е това, че е “честен летописец”, който “не прикрива недостатъците, а ги изважда на показ наред с най-хубавите качества”, затова писателят високо оценява нейната детска гледна точка.

Твен замисля “Автобиографията” си, решавайки предварително тя да бъде публикувана след смъртта му – “Причината да предпочитам да водя разговор след смъртта е много сериозна: говорейки от гроба,

аз мога да бъда докрай откровен". А и според писателя "Само на мъртвите е позволено да говорят истината".

В началото на 1906г. американският литератор Албърт Пейн посещава Твен с молба за материали, които да служат за негова биография. Твен се съгласява и предлага в присъствието на Пейн той да диктува на стенографка своята автобиография. Пейн получава разрешението да използва написаното като основа, но ръкописът остава за Твен и фактически представлява неговата "Автобиография". Диктуването започва от 1906 и продължава всеки ден до смъртта на писателя през 1910г. На практика творбата е серия от диктувани монолози на Твен и това "обяснява липсата на тематичен център и свободния, асоциативен начин на структурирането на материалите".^{9/} Албърт Пейн става секретар на писателя. Съгласно завещанието на Твен, той се грижи и за литературното му наследство. Голямото издание на мемоарите, двутомна "Автобиография на Марк Твен", излиза четиринадесет години след смъртта му. Книгата е подредена, редактирана и издадена от Албърт Пейн. През 1937г., след смъртта на Пейн, Бърнард де Вото поема грижата за литературното наследство на Твен и издава нов том "Автобиография". Той подрежда тематично материалите и включва непубликувани материали. Още една "Автобиография на Марк Твен" излиза 1959г. под редакторството на Чарлз Найдър, който прибавя няколко нови фрагмента.

В "Автобиография на Марк Твен" писателят очертава контурите на собственото си детско пространство. Той "умело преплита действителност и художествена измислица, с непринуденост и неподражаем хумор разказва за аванюрите и странстванията си".^{10/} Бети Гринберг отбелязва, че липсва "автобиография в истинския смисъл на думата".^{11/} По повод измислените персонажи и случки в "Автобиография" Марк Твен споделя: "Когато бях млад, можех да си спомня всичко, независимо от това, дали се е случило, или не, но сега, когато остарявам, си спомням само за това, което не се е случило". Завършвайки тази книга, писателят казва на своя биограф, че това е "последната глава на неговото творчество",

защото той никога повече няма да пише. Четири месеца по-късно, на 21 април 1910г., Марк Твен умира, оставяйки на своите читатели искрените страници на своята “Автобиография” – “Казвам откровено тези празни работи, защото съм мъртвец, който говори от гроба. И аз дори бих имал скромността да не ги кажа приживе. Мисля, че човек никога не се проявява истински, искрено, цялостно и почтено, преди да умре...дори дълги години след като е умрял. Хората трябва най-напред да умрат, тогава много по-рано ще станат искрени.”/12/

Самуел Лангхорн Клеменс, известен под псевдонима Марк Твен, е роден на 30 ноември 1835г. в малкото селце Флорида, щат Мисури, недалеч от река Мисисипи. За родното си място той казва: “Селцето имаше сто жители и аз увеличих населението му с един процент. Това е повече, отколкото много от най-големите хора в историята са направили за един град”. В “Автобиография” повествованието почти винаги започва и завършва с детството, а разказът за много от житейските факти започва достоверно, после завършва с характерния за писателя абсурден хумористичен стил: “Родителите ми са се преселили в Мисури в началото на тридесетте години, но не помня точно датата, защото тогава още не съм бил роден и никак не съм се интересувал от подобни неща”.

Баща му, Джон Маршъл Клеменс, е адвокат, който завършва с пълно разорение. За разлика от суровия и педантичен баща, майката /Джейн Клеменс/ е остроумна, с чувство за хумор – “Тя имаше нежно, дребно тяло, но голямо сърце – толкова голямо, че в него намираще гостоприемство и приют всяка чужда скръб и всяка чужда радост.”/13/ Преди Самуел да навърши три години семейството се премества в близкия град Ханибал. /При различните преводи е налице вариантност по отношение името на града. В настоящата работа се придържаме към названието, прието от авторите на учебника за шести клас от 1995г. – Искра Котова и Невена Матеева./ В този град преминава детството на малкия Сам. Природата на това все още малко докоснато от цивилизацията място и очарованието на река Мисисипи налагат траен отпечатък върху живота и творчеството му. По-голяма част от времето си момчето

прекарва на пристанището, оживено от параходи и кръчми. Тези впечатления от детството откриваме детайлно отразени в “Том Сойер”.

На 12 години Самуел остава сирак. Налага се да напусне училище и да постъпи като чирак в печатницата на местен вестник. Писателската си дейност Марк Твен започва през юношеските си години с дописка в местен вестник. Между 1850-1856г. той работи като чирак в различни печатници. Като лоцман по Мисисипи той също изпраща дописки до списание “Сен Луис Рипъбликън”. От 1861 до 1864г., по време на Гражданската война в Америка, Твен участва в началната фаза на страната на Юга, бързо разбира, че запазването на робството не е неговата битка, дезертира от войските на Юга и заминава с брат си, който получава примамливото назначение “секретар на новата територия Невада”. Същинската му журналистическа работа започва в Невада. В началото е заразен от треската за злато. Но продължава редовно да изпраща дописки до “Дейли териториъл ентърпрайз”. Поканен е да стане редовен репортер през 1862г.

През 1863г. се появява за първи път псевдонимът на Самуел Клеменс – Марк Твен. Това става, когато той е изпратен като репортер на законодателното събрание в град Карсън: “Пишех по един репортаж седмично; той излизаше в неделя, а в понеделник работата на сесията биваше възпрепятствувана поради недоволството и оплакванията на депутатите. Те вземаха думата и отбиваха ожесточено критиките на кореспондента, отрупвайки го – за по-голяма краткост в изказванията – с какви ли не “комплименти”. За да им спестя време, прибяхнах до известния зов на лоцманите по Мисисипи – “марк твен” /два фадом, или дванадесет стъпки/ и започнах да се подписвам с него”./14/ В Сан Франциско той се премества през 1864г. и работи като журналист в “Гоулдън иъра”, “Алта Калифорния”, “Морнинг поуст”. “Джим Смайли и неговата скачаща жаба”/1865г./ е първият разказ на Марк Твен. Тази творба носи известност на автора. Според писателя издателят е използвал разказа, “...за да помогне на погребението на своя вестник “Сатърди

прес”, който вече берял душа. “Скокливата жаба излезе в последния брой на вестника и веднага бе препечатан от почти всички американски и английски вестници. Разказът доби широка известност и по времето, за което говоря, все още се ползваше с известност, но на мен ми беше напълно ясно, че се прочу самата жаба, а не аз. Аз бях все още неизвестен”./15/ 1866г. авторът пътува като кореспондент на “Сакраменто юниън” до Хавайските острови. Дописките си събира в “Писма от Сандвичевите острови”. Впечатленията от пътешествието, което прави през 1867г. до Европа и Близкия Изток, събира в книгата “Невежи в странство” /1869г./ През 1869г. той става един от съпритежателите на “Бафълоу експрес”. По този повод се представя на читателите си по следния начин: “...пишейки, аз строго ще се придържам в рамките на истината, освен когато това е придружено от неприятности; остро ще порицавам всички форми на престъпление и злоупотреба, освен в случаите, когато те са извършени от човек, облечен в моята жилетка; аз при никакви случаи и обстоятелства не ще използвам сленг или вулгарности и никога не ще употребявам ругатни, освен когато разисквам въпроса за наемите и данъците...”

През 1870 година Твен сключва брак с Оливия Лангдън, за която в “Автобиография” казва: “Истината, честността, искреността – това бяха вродени в нея качества. Нейната преценка за хората и нещата беше сигурна и точна. Интуицията ѝ почти никога не я лъжеше... Сравнявал съм я със стотици хора и си оставам убеден, че тя имаше най-съвършения характер, който съм срещал някога”./16/ Семейството се преселва в щата Тенеси. Скиците, печатани в пресата, авторът събира в “Живот в трудности”. Първият роман се появява през 1874г. и се нарича “Позлатеният век”. Написан е съвместно с Чарлз Дедли Уорнърз. В полужурналистически и полулитературен жанр са очерците в “Старите времена по Мисисипи”, които излизат през 1875г. По-късно очерците са разширени в “Живот по Мисисипи”.

На четиридесет и една година е Марк Твен, когато през 1876г. излиза първото му белетристично произведение - “Том Сойер”.

Любопитен факт е, че творбата е известна с още едно първо място, това е първият роман в света, написан на пишеща машина. /17/ Според литературната критика с тази книга започва зрелият период на автора. Повестта “Принцът и просякът” излиза през 1881г. В България тази книга е преведена от Антонина Вълкова 15 години след излизането ѝ в Америка/1897г./ със заглавие “Царският син и просякът”. През 1883г. Марк Твен завършва романа “Приключенията на Хъкълбери Фин”. Според литературната критика това е книга, в която можем да открием “...и тънък психологизъм, и убийствен сарказъм, и добродушен хумор, и изключителна наблюдателност, и искрена и чиста любов към хората, независимо от цвета на тяхната кожа”./18/ Издателската къща на Марк Твен фалира през 1894г. поради кражба на печатницата. На 59 години писателят се оказва с дългове и за да излезе от материалното затруднение, пише две продължения: “Том Сойер в чужбина” /1894г./ и “Том Сойер детектив”/1896г./. На български са преведени със заглавието “Новите приключения на Том Сойер” в две части.

На 18 август 1896г. на двадесет и четири години от менингит умира Сузи, дъщерята на писателя, неговото “чудо и божество”. Марк Твен разбира, че “Една от тайните на нашата природа е, че човек може съвършено неподготвен да получи такъв мълниеносен удар като този и да остане жив. За нея има само едно логично обяснение. Разумът се зашеметява от удара и опипом налучква значението на думите. Способността да схване цялото им значение му е милосърдно отнета. Съзнанието усеща смътно една огромна загуба – и това е всичко”./19/

По това време Марк Твен вече е един от най-известните американци в страната си и извън нея. Европейските университети поднасят на писателя почетни академични дипломи: през 1888 получава почетната степен Магистър по изкуствата от Йейлския университет, 1901г. същият университет му дава почетна степен Доктор на изящната словесност. През 1902г. университетът в щата Мисури дава научната титла доктор по право на Марк Твен. Оксфордският университет му присъжда титла през 1907г. Всички

тези признания радват писателя: “При всяко ново звание аз изпитвам детинската радост на индианец от всеки нов скалп и също като него не си давам труд да скрия радостта си”./20/ Но тази радост не му пречи да коментира по следния начин получените титли: ”Изпитах безкрайно голямо удоволствие, когато Йейлският университет ме провъзгласи за магистър на изкуствата, защото не разбирах нищо от изкуство; нова тръпка от удоволствие изпитах, когато Йейлският университет ми даде титлата доктор по литература, защото не бях подготвен да лекувам никаква друга литература освен моята собствена, пък дори и нея не можех да поддържам в добро здраве без помощта на съпругата ми. Зарадвах се и когато университетът в Мисури ми даде титлата доктор по правото – нова чиста печалба, тъй като от закони разбирам само колкото да мога да ги заобикалям, без да ме заловят. Сега в Оксфорд ще ме провъзгласят за доктор по литература – съвсем чиста печалба, защото невежеството ми по литература би ме превърнало в мултимилionер, ако можех да го осребря.”/21/ Произведенията, написани през последните години от живота на Твен, са малко известни на широката публика. Те са включени в пълното събрание на Твеновите съчинения. Писателят умира на 21 април 1910 година. През 1926г. в град Ханибал е издигнат паметник на Том и Хък, с които градът става известен.

Днес Марк Твен е сред авторите на стоте най-велики романа на света според списъка на The Observer на най-важните белетристични произведения от последните 300 години./22/ Факт е, че времето е безпощаден критик и затова “книги, които преди 50 години са изглеждали важни, вече са изгубили голяма част от значимостта си”. Включването на Марк Твен в такава класация е доказателство за стойността на неговото творчество.

2.2. ВЪНШНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО

Детското пространство е зависимо от физическото благополучие, духовното здраве, от историческата ситуация и от социалната формация, към която принадлежи. С оглед резултатите и механизма на промените, които настъпват през детството, може да ги определим като външни и вътрешни. Запознат с утвърдените обществени нагласи, авторът представя своите възгледи за детското пространство. Той се стреми да ги разясни на възможно най-широката аудитория. Рисувайки различни модели на детски персонажи, писателят проектира част от своето мислене в образи. Като белетрист той търси мястото на детето не само в национален, но и в общочовешки аспект. Така че детското пространство в романа на Марк Твен може да се разглежда в социален, интелектуален и общочовешки план.

Взаимоотношенията на детето и заобикалящия го свят се усложняват и в същото време се обогатяват с целия спектър на авторовото светоизживяване, което му позволява да създаде самостоятелен и пълноценен художествен образ на детето в "Том Сойер". Авторовото чувство ту скъсява, ту увеличава дистанцията на детето до читателя чрез средоточие на различни пулсации – възхищение, ирония, трезво повествование. Съизмервайки различните детски модели на поведение, писателят разбира, че придобивките за детето в някои случаи са форма на загуба, а загубите в други случаи са средство за обогатяване.

Стремежът на Марк Твен е да улови вътрешните, духовните измерения на детското пространство. Но вътрешна промяна без създаването на външни условия няма. Типичен за Марк Твен е интересът към външната реалност. За външните промени през периода на детството има естетически причини.

Централен образ във външното пространство на детството за Марк Твен е реката. Както отбелязва Маркърс Канлиф/23/ за Дикенс "Мисисипи е мръсен канал, в който тече рядка кал" и "не се забелязва нищо приятно, освен безобидната светкавица, която всяка нощ проблясва на тъмния хоризонт", а за младия Марк Твен реката е

целият му живот. Разбира се, “не за първи път животът е сравняван с река: от митологията, та до Лев Толстой, за когото “хората са като реките”, течащата вода е огледало на човешкото... Реката е Началото на всички начала, от нея е поникнало семето на цивилизациите и културите, тя е майката на Ромул и Рем, Мойсей, намерения във водата – Найден”./24/ И в Реката на Марк Твен се отразява архаичната представа, че самият живот идва от водата. Мисисипи за Марк Твен е символ на човешкото съществуване, на вечния стремеж към пътешествие и на неограничената от хората природна стихия – “Мисисипи винаги си е била своенравна и никакви технически средства не могат да я укротят; тя винаги е разкъсвала жалките кошничарски изделия на инженерите, разливала е огромните си водни маси, накъдето ѝ скимне, и ще продължава да своенравничи”./25/ А Ханибал е не просто градчето, свързано с детството на автора, това е “образ на големия свят и става и най-обобщената, и най-индивидуализирана измислица на Твен”, в която се примиряват “противоположните течения в живота”./26/ Реката е била главната артерия на Америка по времето на действието на романа преди Гражданската война, “тук минава многоликият живот на една нация”./27/ Мисисипи до голяма степен определя живота на Марк Твен. Впечатленията за реката и плаващите по нея кораби изпълват детското пространство на автора, в което “Реката е повик за пътешествия”./28/ На двадесет години, той я изучава, работи осемнадесет месеца като лоцман. От Мисисипи писателят взема и своя псевдоним – Mark Twain /”отбележете два клафтера” – специфичен израз, употребяван при измерване на речната дълбочина/. Спирайки се на произведенията на Марк Твен, Луисън казва: “Те всички са страници за Ханибал, Мисури, Голямата река, за прашни села, чудновати хора и за народни поверия от една невъзвратима епоха, за една странна, примитивна и неподражаема американска цивилизация, която Марк Твен не само регистрира такава, каквато е била в живота, но която той издига чрез изкуството в царството на човешкото въображение. По такъв начин той е

свързан с Омир... Беден негов роднина, далечен потомък, но от същия род и от същата кръв.” /29/

Страниците, посветени на реката са свидетелство за връзката на писателя с духа на американците, които почитат река Мисисипи в древния индиански смисъл като “баща на водите” и кръщават щатите с имената на нейните притоци като щата Мисури. И авторът, както и неговият герой “никога не ще се умори да гледа минаващите по реката салове от дървесни трупи; да седи до реката, наблюдавайки мощното ѝ прииждане; да гледа зазорявания и залези...”/30/

Един от първите европейци, стъпили на западния бряг на Мисисипи, е френският монах Луи Енепен./31/ Той е участник в експедицията на Ла Сал. Сто години след тази експедиция селището Ханибал е все още малко. През 1839г., когато там се заселва Джон Клемънс със семейството си, градчето е вече с около 1000 жители. Най-големият син на Джон - Самуел тогава е четиригодишен. В това градче момчето прекарва тринадесет години. През 30-те години на 19 век Мисури е граничен щат, разделящ Дивия Запад от цивилизованите Североизточни територии. Географската среда до голяма степен определя развитието на действието в романа на Марк Твен. Градчето Ханибал е “микросветът, чрез който Твен пресъздава живота на своето общество в цялото му многообразие”./32/ Връзка с външния свят за това тихо градче е пристанът на Мисисипи.

Действителна е и пещерата, в която се изгубват Том и Беки, истинското ѝ име е “пещерата на Макдугал”. В глава 29 на “Том Сойер” след описанието на пещерата авторът възкликва: “Романтично и тайнствено беше да се стои там, в дълбокия мрак на пещерата, и да се гледа към зелената долина, блеснала на слънце”. В спомените си Твен пише, че в нея “има безброй много галерии, които приличат на улиците на голям град.” После авторът цитира и телеграма, получена от него след години: “...получих телеграма от този край, с която ми съобщаваха, че пещерата на Том Сойер е смляна вече на цимент и ме молеха да направя някакви изявления по този повод. Но аз нямаше какво да кажа.”

Външният колорит в романа се усеща “едва ли не физически” и “в много случаи той е не само фон, не живописен декор, а същинско действащо лице”./33/ Местата, където се развива действието, са определени от Нели Доспевска/34/ като снимки, които са извадени само в един екземпляр. Ето как в романа е описан Кардифският хълм – “Кардифският хълм, който се намираше зад градчето и се издигаше над него, беше покрит със зелена растителност и отдалече приличаше на някаква вълшебна, спокойна и благословена земя, която подканяше да я посетиш”.

Част от детското пространство в романа е и църквата. За Том Сойер това е мястото, където цари пълна скука. Молитвата на пастора той е слушал много пъти. Затова и в църквата той търси забавления. Открива ги в големия черен бръмбар, в кръжащата муха или в кучето, което се е промъкнало, незабелязано от никого. Външната цивилизация изпреварва религиозното, интелектуалното и просветно развитие. Децата бързо приемат външните белези на развитието. Новото самочувствие на детето намира израз във външни изяви. Резултатът е подражанието, което в някои случаи е смешно, в други – тъжно. Каналите за проникване на външните промени са вслушване в гласовете на възрастните или подражаване на близки и съседи, заимстване на видяното. Тези “заемки” от другите карат детето да се съизмерва с останалите, да се развива, да промени битието си. Случващото се е част от общия напредък. Според традиционния модел децата трябва да се покоряват на старите, да са смирени и работливи. Разчупването на този модел може да отведе детето до конфликт с обществото. И все пак според Марк Твен това е закономерен процес от детското развитие. Детето трябва да открие своя самостоятелен път. Детското пространство има свои определени възрастови граници и когато Беки Тачер /глава 29/ организира излет с децата, авторът пояснява “Възрастните нямаха обичай да да развалят излетите с присъствието си. Смяташе се, че децата ще бъдат в безопасност под закрилата на няколко по-възрастни девойки на 18 години и неколцина младежи на около 23-годишна възраст”.

Романът осветява детското пространство в американската провинция край река Мисисипи, описвайки детайли от бита на детето и чрез тях прибавя нови черти към неговата духовна характеристика. Външната характеристика на детското пространство за Марк Твен е микросвят, без който не е възможно навлизането във вътрешния свят на героите.

2.3. ДУХОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО

“Духът на всяка епоха е в постоянно движение. - казва Юнг /35/ - Той е като река, която тече, невидимо, но сигурно.” Особено бързо и динамично е това движение през Детството, когато промяната се отнася до човешкото схващане за света. Детето открива красотата на природата и тялото, както и ползата от наука и просвещение. Марк Твен надниква в спецификата на детското световъзприемане – “Тогава аз бях на четиринадесет – петнадесет години – възраст, на която всяко момче е готово да преживее всичко, да изтърпи всякакви мъки освен смърт на клада, само и само да изпъкне и да се покаже пред публика”./36/ Децата правят своите открития за света всеки ден. Веднага след като се записва в дружеството “Младите трезвеници”, “привлечен от бляскавата им униформа”, Том “направи ново откритие, а именно – като обещаеш да не вършиш нещо, веднага ти се иска точно него да вършиш”. Момчето стига до библейската истина, че забраненият плод е най-вкусен. Дава обещание, докато е член на дружеството, “да не пуши, да не пие, да не дъвче тютюн и да не говори неприлични думи” и съответно го обхваща “неудържимо желание да пие и да псува”. А когато се отписва от дружеството и може спокойно да осъществи всичките си желаниа, “за своя голяма изненада откри, че сега съвсем не му се ще. Само при мисълта, че не е забранено да се вършат тези неща, очарованието им изчезваше и желанието му отпаднаше”. Вече възрастен, Марк Твен се връща към детските пакости с друг поглед.

Разказвайки за детските номера като вкарването на оси под завивката на Джим, писателят стига до заключението: “Аз често му погаждах номера и всички те бяха жестоки и напълно лишени от остроумие. Всеки тъпак би могъл да ги измисли. Когато човек на зряла възраст върши подобно престъпление, това според мен е доказателство, че му е мръднала чивията, но не иска да си го признае”./37/

В “Автобиография” авторът осветява дните и нощите на детските терзания: “След залез слънце вратата ми изчезваше и студен лепкав страх сграбчваше сърцето ми”. Трагичните случки, на които детето по някаква случайност е станало свидетел през деня, през нощта оживяват: “Това бяха страшни нощи, нощи на отчаяние, нощи, наситени със смъртоносна мъка. Във всяка трагедия аз виждах ново предупреждение и се каех; каех се и се молех, молех се като страхливец, молех се като куче; и се молех не за нещастниците, загинали заради мен, а за себе си. Сега това ми се струва чист егоизъм.”/38/ Проекция на тези детски спомени е глава 24 от романа, озаглавена “Чудесни дни и ужасни нощи”. Тук авторът описва дните и нощите на своя герой: “Дните на Том минаваха в непрекъснат възторг и тържество, обаче нощите му бяха изпълнени с ужас. Индианеца Джо го преследваше насън и винаги му се явяваше с мрачен и заплашителен поглед. Нищо не беше в състояние да накара момчето да мръдне където и да било след смрачаване”

Появилите се свободололюбиви идеи са една от най-важните духовни промени, осветени в романа на Марк Твен. Осъзнаването, че “за истинското развитие е необходимо слънцето на пълната свобода” /39/, говори за появата на една нова душевност, която се отваря за света. През 40-те години на 19 век в малкото американско градче на брега на река Мисисипи е спокойно. Това е периодът преди Гражданската война, когато все още не се проявява нетърпимост към унижителното за хората явление – робството. В “Автобиография” Марк Твен обяснява това: “Както вече казах ние живеехме в робовладелска област; до деня на премахване на робството майка ми бе живяла в ежедневен досег с него в течение на шестдесет

години. Но колкото и добросърдечна и състрадателна да беше, тя, струва ми се, не съзнаваше, че робството е нагла, чудовищна, с нищо неппростима узурпация на човешките права...”

Въпросът за расовите предрасъждъци в Америка срещу негри, китайци, филипинци вълнува писателя от ранните му години до края на живота му. В скица, публикувана в списание и наречена “Тези ужасни деца” четем: “Ей, деца, идва китаец./Бог да съжали всеки китаец, който случайно мине край момчета от тези места, тъй като той не съществува в очите на закона, а младежта от Калифорния не го счита за нищо!”. Под черта в края на разказа “Срамното гонение на едно момче” Твен добавя забележката: “Зная много подобни случаи, но в момента си спомням специално за един от тях – на улица “Бранан” касапите насъскаха кучетата си срещу един китаец, който мирно си минаваше с кошница пране на главата; докато кучетата късаха парчета месо от него, един от касапите разнообрази веселбата, като с парче тухла изби няколко зъба на китаеца. Този случай се е запечатал в съзнанието ми, може би защото по това време работех в списание в Сан Франциско, което не ми позволи да напечатам нищо за него, защото можело да обиди някои по-специални елементи, които били абонати на списанието”. В друг разказ /”Джон, китаецът в Ню Йорк”/ Твен задава на своите читатели въпроса: “Не е ли срамно, че ние, които дърдорим толкова много за цивилизация и човечност, търпим един човек да бъде унижаван по такъв начин?”. В творчеството си Марк Твен слага началото на нова демократична традиция при изобразяването на негрите. Възгледите на писателя по този проблем са проектирани в художествените образи от романа “Том Сойер”. Том е приятел с негърчето Джим, бърза да се прибере, “за да помогне на малкия негър Джим да нареже преди вечеря дърва за другия ден и да нацепи подпалки – или по-право, дойде си навреме, за да му разправи приключенията си, докато Джим свърши три четвърти от работата”. Малкият Джим “беше човек като всички хора – той не можа да устои на толкова голямо изкушение”, каквото е да види наранения пръст на крака на Том. Като всяко дете Джим е “погълнат от любопитство”, но тук

авторът прекъсва разказа, представяйки леля Поли, която “се оттегляше победоносно от бойното поле с чехъл в ръка”. Победени на това “бойно поле” се оказват Том и Джим.

Според Марк Твен възгледите за робството и свободата се вместили в духовното пространство на детето под въздействие на чуждите образци. Влияние върху духовния живот оказват и вътрешните закони на естетическото развитие. Още първите работи на Твен, писани преди “Том Сойер” – “Неделното училище”, “Остроумието на двегодишните”, “Съвет към доброто момиченце”, “Покойният Бенжамин Франклин”, “Историята на лошото момче”, “Историята на доброто момче, което не преуспя” – осмиват еснафската идеализация на децата и техните добродетели. Приетите норми на възпитание често имат като резултат ограничени младежи, които са благоприлични само външно. Духовното детско пространство според Марк Твен трябва да е изпълнено със свобода, да благоприятства за развитие на личните дарби, да развива активността и възможностите

Един от белезите на духовното детско пространство е еманципацията на индивида спрямо колективното, отстояването и охраняването автономността на интимното пространство, на вътрешните пейзажи на душата. И през Детството за любовта – илюзорна или споделена - са нужни двама. Детето знае много истории, но любовните са укривани, спотаявани. В любовта детето започва да мисли и да действа по нов начин – “Скришом Том се възхищаваше на този нов ангел, а когато разбра, че момичето го видя, той се престори, че не забелязва присъствието ѝ, и започна по най-глупав момчешки начин да се перчи и криви, за да привлече вниманието ѝ и да ѝ се хареса”. Трагична или колебаеща се, любовта прави детето мислещо и отговорно, защото чрез нея то се превъзца в личност. В пещерата, когато Том и Беки са изгубени и отчаяни, “Том я молеше да не губи надежда, а тя му казваше, че това е невъзможно. Той започна да се упреква и укорява, че я бе довел до това страшно положение”. В любовта се появява чувството за уникалност, отделност и индивидуалност. Това чувство поощрява проявите на

несъгласие със съществуващата реалност и желанието за нещо по-добро. Том поема вината на Беки и “въодушевен от благородството на собствената си постъпка, той понесе без нито един звук най-безмилостния побой, който мистър Добинс някога бе нанасял на някого”. Детето вече изисква от другите едно ново отношение. Съответно промененото дете събужда чувствата си, визира се в образите на душата си и открива уникалната ѝ стойност. Понякога се стига до драматични конфликти и парадокси, защото детското съзнание не е достатъчно подготвено за това. Детето трябва да успее да отстоява себе си, противопоставяйки се на волята на близки и обичани хора. Романът на Марк Твен ни прави свидетели на себеотстояването на детето и в любовта.

Духовните промени изправят детското съзнание пред дилемата да върви по един необичаен път или да се върне вкъщи – да избегне отговорността само да вземе решение. Детската душа вече може да признае своето съдържание, да покаже своята сила, творческа и жизнена. Детският “Аз” става все по-компактен и повишава способността си осъзнато да взема решения. Дълго и мъчително е търсенето на детето по пътя на себеразвитието. В семейството, в общността то търси сигурността, от която се нуждае, за да може свободно и осъзнато да изгради цялостната си личност. Идеите му често се сковават. Ускореното съзряване през този период го изправя пред много проблеми на външния свят, които трябва да реши, за да продължи процеса на душевното развитие. В романа на Марк Твен присъства този детски стремеж към уникалност, индивидуалност и отделност както в любовта, семейните отношения, така и ежедневието живот.

Духовното пространство в света на Марк Твен е изпълнено с човечност. Това авторово послание се е опитал да внуши разказвачът Цветан Северски/40/, който в “Приказки за разказвачи на приказки” със заглавие “Купете цветя” помества разказа на Самюъл Клеймънз за щедрата госпожа Паркер. Цветята са закъсняла почит за нейната щедрост и доброта. Тя “била най-грозната девойка в селището”. Но духовната ѝ красота няма нищо общо с физическата

грозота. В цялото си творчество Марк Твен утвърждава духовно пространство, изпълнено с доброта, щедрост, готовност да дадеш последните си пари за сладкиш на някое дете, желание да помагаш на хората в беда.

2.4. АВТОРЪТ– ПЕРСОНАЖ

Когато изследва себе си и света, “човек се среща със себе си” по думите на физика Вернер Хайзенберг./41/ Изследвайки своите герои, Марк Твен представя и себе си. Той влиза в диалог с читателя по начин, който откриваме и в “Автобиография” – “Ако се вгледа в най-съкровениите кътчета на душата си, читателят ще види... впрочем няма значение какво ще види. Аз не съм седнал да пиша неговата автобиография, а моята”./42/

В романа откриваме двойно авторско присъствие. Авторът е едновременно разказвач и прототип на главния герой /едно от трите момчета, чиито черти съставят образа на Том Сойер/.

Разказвачът в повествованието не се колебае в компетентността на коментарите, които прави по отношение на персонажите. Писателят има увереността, че намесата му е необходима и функционална, без тази намеса биха останали неразбрани мотивите за действията на неговите персонажи. Освен това коментарите на автора подпомагат и читателското възприятие. Марк Твен донякъде се появява в романа така, както хорът се появява в старогръцката драма – коментатор, арбитър, всезнаещ наблюдател. Гледната точка на всезнаещия разказвач е подвижна, обхваща всички герои от повествованието. Авторът знае всичко за своите герои и това налага отпечатък както върху композиционния градеж на романа, така и върху въздействието на персонажа. Знанието на автора, изразено и

като директни обръщения, изпълнява често скрепящи функции. Така поддържан, контактът с читателя има за цел да изгради илюзията за автентичност на повествованието. Размиват се границите между фикция и реалност.

Авторът приема, че е необходимо да обясни на своите читатели събитията и фактите, които смята, че те не знаят, разказва кратки истории, които нямат пряка връзка със сюжета, но осветляват събитията в определена светлина. В глава 21 – “Годишният акт” например към читателя е отправено следното предположение – “Може би читателят би могъл да понесе една извадка...”. Във включените странични разкази присъства коментар от разказвача-герой, в който се посочва полезността на разказаната история. Понякога авторът повежда въображаем диалог с читателя – “И вие винаги ще видите, че проповедта на най-лекомисленото и най-малко религиозното момиче в училището е винаги най-дълга и най-безжалостно богоугодна. Но стига за това. Чистата истина е неприятна”. В такива редове често се извежда авторовият замисъл, включват се и указанията към читателите. Причините за появата на всезнаещия разказвач се свеждат до създаване на илюзия за автентичност и една “свидетелска” позиция, поддържане на доверието към автора, мотивиране на повествованието.

Марк Твен е герой в своя роман, който проявява необичайна логика и вижда нещата в необичайна, комична връзка – “Зад този тип, за който Твен е задължен на традиционния американски хумор, се крие винаги един остър и целенасочен ум – крие се самият Твен с неговите сатирически, критически, реформаторски цели и намерения, с неговото чувство за хумор”./43/ Двойствеността на автора-персонаж е винаги ясно изразена и в нея откриваме това, което е типично за героя.

В романа навсякъде откриваме авторовото “вътрешно око”, което наблюдава героите, за него няма скрити душевни движения.

2.5. ЛИТЕРАТУРНАТА КРИТИКА ЗА ДЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО НА МАРК ТВЕН

С литературните критици Марк Твен е в конфронтация и ги разделя на възторжени почитатели и яростни опоненти./44/

За опонентите в началото на неговата журналистическа дейност той е “забавният младеж от Мисури”, “плейбойт от Дивия Запад”. След излизането на романа “Глупаци в чужбина” писателят е определен като “драскач”, “лауреат на простациите с примитивен вкус и прости обноски”, “принц на простациите, който пише с краката си”. А в “Автобиография” Твен от своя страна пише за критиката, която според него е най-долна от всички професии: “Мисля, че професията на литературния, музикалния и театралния критик е най-долна от всички професии и няма никаква морална стойност”.

Уилям Дин Хоуелс пише единствената рецензия за “Том Сойер” в “Атлантик мънтли”. Това е списанието, което две години преди това /1773г./ е отбелязало снизходително: “Ние четем господин Клеменс изключително заради хумора на Марк Твен”. На тези поклонници на марктвеновия хумор Хоуелс обяснява, че “това е само пръски и пяна от могъщия гребен на писателския талант”. А. Бешков /45/ отбелязва, че “Америка, която отдавна чака своя “голям американски роман”, не само че не го разпознава, когато се ражда, но сякаш се опитва да махне “недъгавото си дете”. Объркването в редовете на критиката продължава и след като в Лондон Ендрю Ланг се възхищава от романа на Твен, определя го като “бисер от романтика и хумор”, а Р.Л. Стивънсън заявява, че “Хъкълбери Фин” е книга, която е чел четири пъти и е готов да я прочете за пети. Като представител на националната критика Брендер Матюс от Колумбийския университет пише: “Аз мисля, че няма да mine и век, и ние, американците, горчиво ще проумеем колко велика е тази книга, колко вярно са обрисувани в нея характерите, колко правдиво е изобразен животът, колко здрав смисъл има в нейната философия и какво цялостно великолепно платно е тя...”

Критиците-опоненти обвиняват Твен в непрофесионализъм и лош стил. Критикът Робърт Спилър смята, че “литературата на Марк Твен е неговият неживян живот – живот на фантазии и въображение, причинен от уморите на действителността”.^{46/} В писмо до свой приятел /Ендрю Ленг/ Твен обяснява, че критиката не го оценява правилно, защото е адресирал творчеството си до ниските социални слоеве, които тя не признава: “Налага се да обясня, че от самото начало не ме оцениха правилно. Аз никога не съм се опитвал да служа на образованата класа. За това нямам нито талант, нито подготовка, а и никога не съм се стремил към нея. От самото начало ме влечеше много повече към голямата низина и голямата дивота на хората. Аз рядко съм ги поучавал, но винаги съм се старал да им доставя развлечение. Така че, както виждате, аз винаги съм служел на живота с ръце и крака”.

Ж. Атанасов ^{47/} определя заслугата на Марк Твен в това, че той “прави така, че американецът да опознае себе си. Преди него у американските автори почти не съществуват, с изключение на Едгар По, Натаниел Хотори и още няколко писатели, амбициите за културна самостоятелност на Америка.”

Минават години след излизането на романа и еуфоричната, съвсем по американски, “реабилитация” е факт, официалната литературна критика е възстановила равновесието си и се стреми да дава точни и разумни оценки на любимата книга на всяко детство – “Том Сойер”. През 1905г. писателят получава от Хелън Келър писмо със следния комплимент: “Господин Клеменс, светът ви е короновал. Името ви е вече се свързва с най-големите имена от нашата история. Бърнар Шоу ви сравнява с Волтер, а Киплинг ви нарече американския Сервантес”. Седемдесетгодишният писател отговаря: “Не сте разбрали. Аз само забавлявах хората. Техният смях ме заливаше”.

2.6. ПРОБЛЕМИ НА ПРЕВОДА

Достатъчно е да се спрем на няколко възгледа за трудностите, с които трябва да се справят преводачите, за да разберем колко много са проблемите на превода. За Балзак преводачите са като “пощенските коне, които се сменят от станция на станция”, а немският романтик Фридрих Шлегел дава следното определение: “Художественият превод е смъртен двубой. При него търпи поражение или този, който превежда, или онзи, когото превеждат!”

Преводът е изкуство и трябва да бъде разглеждан като съвкупност от категории и феномени на художественото. Той има своето скрито, разтворено в естетическите факти битие, при което се проявява съзнанието на преводача. Затова преводът не е корпус от общи правила, а е споделена художествена нагласа на естетическото съзнание. Преводът е изкуство, защото е “творчески израз”, а според Гео Милев “Всяко изкуство е творчески израз...Другото е: Действителност: не изкуство.”/48/ Между художествената литература и превода съществува една типологична близост – това са изкуства, в които Душата се изразява в и чрез езика, който е матрица на смисъла.

Според Нели Доспевска /49/, която е преводач на романа “Том Сойер” лицата в произведението на Марк Твен са толкова живи, че те живеят в душата на всеки читател – “Том се крие у всички нас”. Децата мечтаят да изживеят неговите приключения, а възрастните си спомнят с носталгия за детството. Преводът на романа е равнозначен на осветяване на различните страни в детското пространство. Ако авторът е проникнал в съкровената същност на детската природа и е разкрил чудесата на детството, същото трябва да направи и преводачът. Според Артуро Васкес Барон, мексикански преводач от френски - “няма епоха, която да не е имала собствена представа за превода, и няма преводач, който да не е практикувал заниманието си като функция на господстващата догма на времето и пространството му”/50/. Преводачът на “Том Сойер” трябва да се потопи в местния колорит, който оцветява всеки ред на романа, за да може живо да нарисова

това кътче от едновременна Америка. Той трябва да усети спокойствието, в което е потопено малкото градче, тишината, която е далече от стачките и гангстерите в големите градове. Животът в Ханибал е безбурен, той тече като реката и влече със себе си дребни радости и неволи.

Нели Доспевска смята, че за да се отрази времето и пространството в “Том Сойер” трябва да се проследят трите етапа, трите разновидности на един и същ процес в романа. Това са “три замаха с едно и също оръжие”. Става въпрос за войната на Марк Твен с недостатъци и пороци като “еснафщината, грандоманията на бързо издигнали се мошеници, подкупничеството, лицемерието, алчността, фалшивото лицемерие”. На първият етап авторът добродушно ги осмива, после сатирично ги поднася на читателите, а накрая сатирата прераства в сарказъм. Често развлекателните истории на писателя завършват с присъди.

Събитията в романа са предадени през призмата на авторовия хумор. Преводачът трябва да потърси отговор на въпроса – от къде идва хуморът. Възможните отговори са много – “от описания, от ситуации, от образи, от говор, от противопоставяния, сравнения, преувеличения”.⁵¹ За Марк Твен хуморът не е обикновен литературен похват, а философия на живота и това прави особено трудна задачата на преводача. Хуморът на писателя едновременно развеселява и опечалява, засяга всички страни на живота и преводът трябва да запази радостните усмивки и тъжните гримаси.

При превода на романа на Марк Твен преводачът се оказва особен вид писател, който също създава изкуство. Той трябва да притежава богат словесен репертоар, захранван от богатството на английския език. Един от основните проблеми за преводача е необходимостта от преводаческа интерпретация на чуждоезичния текст, защото в романа преводачът трябва да познава и интерпретира не само лингвоезичните, но и културните различия. На практика се създава българска версия на английския текст. Необходимо е да се свързва превода с времето, когато е направен,

защото преводаческата идентичност е свързана с дадено време, обстоятелства и лична история.

Един от големите преводачи, протестанският реформатор Мартин Лутер, който прави първият пълен превод на Библията /излязъл от печат за пръв път през 1534г./ на немски, говори за нуждата на преводача да намери себе си, да защитава своята идентичност. Според Лутер Библията съдържа словото на Бога, но самата тя не е слово на Бога. Той разграничава в нея две книги с различна духовна значимост. Следвайки възгледите на Лутер за превода, бихме могли по същия начин да разграничим в романа “Приключенията на Том Сойер” две книги – версията на автора и на преводача и да стигнем до извода, че тяхната духовна значимост е различна.

Новите съвременни представи за превод на романа се доближават до разбирането на Джон Драйдън, отнасящи се към неговия превод на Енеида: “Опитал съм се да накарам Вергилий да говори на такъв английски, какъвто сам би говорил, ако се беше родил в Англия и то в настоящия век”. В този смисъл съвременните преводачи са изправени пред задачата да накарат Том Сойер да говори на такъв български, какъвто би говорил, ако се беше родил в България и в нашето време. Успешното справяне на преводача с тази задача максимално би доближило литературния герой до неговите възприематели. Преводачът трябва да пренапише романа според вкуса на българската читателска аудитория. Според Лорънс Венути/52/ читателската аудитория “в крайна сметка се оказва решаващият фактор при превода, в резултат на което словесните одежди, които преводачът ушива за чуждата творба, никога не пасват напълно на оригинала”.

Друга важна задача за преводача е да не подминава конотациите и културните отпратки, да ги чете като допълнителен, съществен пласт от значения. Ако бъде заличен хуморът в романа на Марк Твен, ще се заличи и отличителният стил на творбата. Характерна особеност на стила на Марк Твен е употребата на алитерации и еднакви звукови съчетания /”...and stretches and

scratches himself with a tranquil and mangy enjoyment”/53/ и задачата на преводача е да запази и открие този отличителен езиков белег на читателя.

Преводачът на романа на Марк Твен безспорно стига до известния извод, че да се превежда често пъти се оказва по-трудно, отколкото да се създаде оригинално произведение, защото отговорността на преводача е двойна: трябва да е верен на оригинала и в същото време трябва да представи достоен еквивалент на този оригинал. Днес светът е глобализиран в икономическо и културно отношение и разнообразието от преводи се възприема като допълнителна ценност към националните идентичности. “Всяко изкуство е творчески израз...Другото е: Действителност: не изкуство”/54/ - ни напомня Гео Милев. Творческият израз на преводачите на “Том Сойер” откриваме в техните преводи, защото преводът е изкуство, при което читателят може да се наслади на дикцията и фразата на преводача, на неговия индивидуален стил, на словесното майсторство, определящо основната тоналност в романа.

3. ДЕТСТВОТО В ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОСТРАНСТВО НА РОМАНА

Детството е главен герой и в същото време е основна тема в художественото пространство на романа на Марк Твен. Това става видно при проследяване на повествователната структура на “Том Сойер”, проблемите на жанра, образната система и моделите, изграждащи тази система, идеите и мотивите, езика и стила, естетическите категории, както и механизмите за постигане на естетиката на автора.

3. 1. ПОВЕСТВОВАТЕЛНА СТРУКТУРА НА РОМАНА

Романът “Том Сойер” се състои от 35 глави, кратък предговор от автора и заключение. Предговорът посочва, че историите, за които се разказва в книгата, “са истински случки; едно-две от тях са мои преживелици, останалите са преживелици на други момчета...” Времето, когато се развива действието в романа е “преди тридесет-четиридесет години”. Като се има предвид, че предговорът завършва с годината 1876, става ясно, че действието в творбата се свързва с двадесетте и тридесетте години на 19 век. Мястото, което е предмет на описание, също е конкретизирано в предговора – “западните щати”. В края на тази уводна част авторът посочва и за кого е

предназначена книгата – “главно за децата”, но писателят се надява, “че тя няма да бъде отмината и от възрастните, защото между другото съм искал да ги накарам да си припомнят с удоволствие какви са били те самите преди години, как са чувствали, мислели и говорели и в какви странни приключения са се увличали”.

В заключителната част Марк Твен обяснява на своите читатели защо “трябва да спрем дотук” - до намирането на съкровището и до замислената от Том ритуална кървава клетва да станат добри разбойници, което допада на Хък. Това е история за детството и “ако продължим по-нататък, ще стане история на възрастен мъж.” Преценката на Юнг за края на една от книгите на Хесе би могла да се отнася и за сполучливо намерения финал на романа на Марк Твен - “Хубавата книга трябва, както и човешкият живот, да има край. Вашата книга има възможно най-добрия край, където всичко предшестващо го наистина е свършило и където всичко започва отново там, където започва книгата”./55/

3.2. ПРОБЛЕМИ НА ЖАНРА

До появата на “Приключенията на Том Сойер” през 1876г. в американската детска литература преобладаващ жанр са сантименталните повести с назидателен и поучителен характер. За Марк Твен реализмът не е само художествен метод, той е начин да се каже истината и да се унищожат условностите.

Според критиката Марк Твен е отдалечен от романтичното начало. Специфична особеност на неговия реализъм е, че “реализмът и идеализмът му се съюзяват, за да пледират каузата на по-голямата свобода”./56/ Насочването на вниманието към тематика, взета от съвременността, битоописанието и образната система говорят за наслагването на реалистични щрихи в този роман. Реализмът в изображението може да се открие във върнатата

битова обстановка и реалистичния пейзаж. За проникване в истината за детското пространство авторът се придържа най-често към механизмите на реалистичното изображение. Изображението в романа е правдиво, без да се стига до документалната точност на натурализма. Тематичният си материал Твен черпи от паметта си, затова действителността е оцветена от носталгията по собственото детство. Присъствието на социални елементи в романа също дава основания на критиците да определят реализма като основен художествен метод в романа.

Определящи за Марк Твен са фабулата, сюжетът, но той се насочва и към изследване на характерите. Основният въпрос е не само “какво става”, но и “кой го върши”. При Марк Твен отношението персонаж-ситуация отрежда за отделните компоненти първостепенно или второстепенно място в зависимост от конкретно набелязаната от автора цел. И в двата случая творецът е доказал своето художествено майсторство. Ако за персонажа е отредено второстепенното място, случката е водеща, чрез нея изкрystalизира идеята. Няма закони, управляващи специфичната форма, в която може да се появи един персонаж. Има само тенденции, според които е вероятно това и това да стане в определени ситуации. Авторът избира тези ситуации /изключителни или типични/ и дава предимството на определени тенденции. Творческата задача е успешно изпълнена, защото авторовото обяснение е в хармония с читателската представа, изградена на основата на съдържанието на образа.

В романа Марк Твен утвърждава детската личност, оставаща вярна на себе си, въпреки изпитанията, на които я подлагат обстоятелствата. Том Сойер преминава през ситуации, изпълнени с трудности, но отстоява своята индивидуалност и успява да съхрани своята душевност и идентичност. От сблъсъка между личната воля и силата на обстоятелствата се ражда неговата уникалност. Така писателят извежда проблема за човека и обстоятелствата, сред които е поставен и го разрешава в духа на разбиранията на старите гърци, според които съдбата, това е характерът на човека. В

различните ситуации, в които е поставено детето в романа на Марк Твен, се откриват неговите положителни и отрицателни страни. Тогава художественият образ преобладава над действието и неговата инвариантност

В постигането на художествения образ на детското битие и стремежа към натурално пресъздаване на живота е майсторството на писателя и неговата творческа чувствителност.

3.3. ОБРАЗНА СИСТЕМА

В “Том Сойер” са описани действителни лица, които понякога са приспособени за нуждите на романа. Хенри, по-младият брат на писателя, е пресъздаден в образа на Сид. Когато след години Марк Твен се завръща в Ханибал, установява, че “Голяма част от героите на тази книга са живи и досега”. Днес срещу музея на Том Сойер в градчето Ханибал е запазен и домът, където е живяло “прелестното малко синеоко същество със златиста коса, сплетена на две плитки, с бяла рокля” - Беки Тачер. В живота тя се казва Лора Хокинз. С нея писателят се среща още веднъж в последните години на живота си. Запазената снимка от тази среща е с надпис: “Том Сойер и Беки Тачер”. Лора Хокинз ръководи градския приют за сираци в Ханибал и умира през 1928г., надживявайки Марк Твен.

Чертите на майката на Твен преминават в образа на леля Поли – “Майка ми никога не употребяваше големи думи, но имаше естествен дар да въздейства с простите... Тя също се оказа много пригодна за моите книги, където играе ролята на Том Сойеровата леля Поли. Накарах я да говори на диалект и се помъчих да внеса и някакви други подобрения в нея, но нищо не можах да измисля.”/57/ Макар и строга, леля Поли искрено обича палавия Том и страда след изчезването му. Сега вече тя може да признае, че “Том съвсем не беше лошо момче, а само палаво”. Старата жена се облива в сълзи, тя не знае, че “...и самият Том подсмърчаше под кревата, но по-скоро от жал към себе си, отколкото към другите.” А когато намира парчето

кора с думите на Том, което е доказателство за доброто сърце на момчето, леля Поли знае, че отново “мога да му простя, даже да е направил милион грехове”.

Хък също е прототип на действителна личност от Ханибал. Отговор на въпроса коя е тази личност Марк Твен дава в “Автобиография”: “Хъкълбери Фин е Том Бланкншип...Той беше неграмотен, мръсен, гладен, но имаше златно сърце. Не допускаше никакво ограничаване на свободата си и беше единствената истински независима личност в цялата област; у него това извикваше една постоянна, спокойна радост, а у нас завист. Той страшно ни допадаше и ние обичахме да дружим с него. И тъй като родителите ни забраняваха тази дружба, ние я ценяхме триж повече и просто умирахме за него. Преди четири години научих, че той е станал мирови съдия в едно затънтено селище в Монтана, където всички го уважавали като добър гражданин”. /58/ Със същите редове се срещаме при описанието на Хък в шеста глава на “Том Сойер” – “Всички майки от цяла душа мразеха Хъкълбери и се бояха от него, защото беше ленив, пакостник, невъзпитан и мръсен и защото децата им страшно много се възхищаваха от него и искаха да дружат с него, въпреки че им забраняваха: всички желаеха да имат смелостта да са като него.”

Действителна личност е и Индианеца Джо, той наистина се губи в пещерата край Ханибал, но в романа е описан като злодей, който загива в пещерата и причината за това според Марк Твен е “само за да спазя изискванията на романтичната литература. За този герой в “Автобиография” авторът си спомня следното: “Индианеца Джо беше невероятно интересен, просто дар божи за нас, а трезвен представляваше жалка гледка”.

Том Сойер, централният образ в романа, по думите на автора е “сборен образ, комбинация от характерните черти на три момчета”, които писателят е познавал. Кои са тези три момчета? Първото, това е самият автор, второто е неговият връстник и съученик Уил Боуън, а третото е едно момче от съседния щат Илинойс. Казва се Том Сойер Спиви и е известен палавник. Том Сойер е събирателен образ и по

думите на автора е "сложна архитектурна конструкция", която е създадена по законите на реалистичната типизация. За своя герой Марк Твен избира едно често срещано и разпространено име, едно от "най-обикновените – именно такава подхожда на този малчуган дори звуково" според автора.

Основните черти от характера на Том Сойер /чувствителност, дързост, порив към свобода и откривателство, въображение, непокорност и силно заявен усет за справедливост/ го правят "универсален образ, който може да бъде разбран във всички времена и от всички общества"./59/ Съвременната психология определя характера на Том Сойер като "интуитивно-етически екстраверт, ирационален"./60/ Том открива изход от безизходните ситуации благодарение на своята съобразителност. Неговият пъргав ум му помага да превърне неприятните задължения в игра. Той е жизнен и изобретателен и притежава уменията да превръща загубите в победи. За него наказанието да седне при момичетата се превръща в благоприятна възможност да седне до Беки Татчър, а боядисването на оградата става доходоносна сделка. Момчето умее да открие игровата страна на явленията и разликата между работата и забавлението. Том не се отчайва, не се предава, а заобиколен от проблемите си, формулира свое отношение към несправедливостите в живота. Той е разбрал, че "Няма човек, който да не страда, докато се намира в хаотичното пълноводие на живота." /61/

Фантазията на Том му помага да се справи със страданията, с ревността, от която се измъчва, виждайки Беки Тачер с Алфред Темпъл – "Той си представи как бие момчето – като удряше във въздуха, риташе и се пенеше". Разбира се "въображаемият бой завърши както Том искаше". Неговата фантазия премества острови и планини, тя определя страстта му към приключенски романи и мечтата му да стане пират: "Ще стане пират! Сега вече бъдещето беше ясно пред него, очертано в неописуем блясък". Въображението му рисува картини, в които той е гордо изправен на тесен и дълъг пиратски кораб, наречен "Духът на бурята". А над мачтата се развява страшния пиратски флаг и "Трябваше само малко напрежение на

въображението, за да се премести Джаксъновият остров подалеч, тъй че да не се вижда от градчето”. Разкривайки пълното и наивно доверие на Том в приключенските романи, Марк Твен пародира този вид творби. В същото време Том Сойер е представен като мечтател, а признанието на автора в “Автобиография” би могло да бъде изречено и от литературния герой: “Подобно на мнозина, аз мечтаех да бъда герой, но нямах никаква практика в тази насока и дори не знаех откъде да започна”./62/

Любовните страдания на Том са разкрити от Марк Твен в сцени с пародиен характер. Дори заглавията на главите, посветени на тези страдания, са пародийно оцветени – трета глава “Прекрасната непозната”, седма глава “Пак обич и мъки”. Авторът се спира на хумористични подробности – ревността на Том, разкаянието, кавалерството, благородството му. Когато Том за пръв път вижда Беки Тачер “падна сразен без нито един изстрел”. С усмивка авторът проследява вътрешния монолог на своя влюбен герой, който си представя, че ще умре под прозореца на любимата си – “...ох, ще пророни ли тя сълзичка върху клетото му безжизнено тяло, ще издаде ли поне малка въздишка, когато види младият му живот така жестоко покосен, така преждевременно съсипан?”. Посрещнат като герой от съучениците си след бягството на острова, Том решава да задоволи самолюбието си като се държи равнодушно към Беки – “той се надуваше все повече и повече, продължаваше да се преструва, че не я забелязва”. Малко след това, виждайки Беки да разглежда книга с картинки заедно с Алфред Темпъл на дървената скамейка зад училищната сграда, Том “пламва от ревност” и започва “да се ненавижда за това, че бе отхвърлил предложената от Беки възможност да се сдобрят”.

Благородството на Том се откроява, когато поема върху себе си вината на Беки за скъсаната книга. Той доброволно получава наказанието, за което е “възнаграден стократно” от “учудването, благодарността и обожанието, които се излъчваха от очите на горката Беки”. Поставена в същата ситуация, Беки има възможност да помогне на Том, защото знае, че не той е изцапал с мастило

учебника си. Но тя не го прави – “Няма да кажа нито думичка, дори и да се касае за живота му”. В края на 20 глава “Том постъпва великодушно” в ушите на Том звучат думите на Беки: “Том, как можеш да бъдеш толкова благороден”. Марк Твен поставя героите си в една и съща ситуация, извеждайки великодушието и благородството като черти от нравственото пространство на Том. Срамът и разкаянието на Беки са доказателство, че тези черти са присъщи и на нейния характер. Разбирайки за постъпката на Том, съдията Тачер /35 глава/ казва, “че това е благородна, великодушна и достойна лъжа – лъжа, която с право може да влезе в историята редом със знаменитата случка за Джордж Вашингтон и брадвичката му”.

Образите в романа “Том Сойер” могат да се разгледат като модели на детско поведение. Историята на символиката показва, че всичко може да приеме символно значение: природни обекти /растения, животни, хора, слънце и луна/, сътворени от човека неща /къщи, коли, лодки/, абстрактни форми /кръг, квадрат, триъгълник/ - “Всъщност целият космос е потенциален символ”/63/ Семиотиката разглежда света като пространство, което е пълно със съответствия на всички нива – от микроструктурата на отделната личност до глобалната култура на цялото човечество.

Човекът има склонност да създава символи, модели и образци за подражание. Историята, религията и изкуството предлагат безброй свидетелства и примери за тази човешка склонност. Особено отчетливо това се откроява в романа на Марк Твен. Специфичните черти на детето могат да се разгледат и с оглед на тяхната архетипова основа /архетипове – модели на емоционално и душевно поведение/. Като всички истински творчески постижения, тези модели не могат да се обяснят само рационално. Обяснението би било пълно, ако се съчетаят конкретните образи и тези, изградени като художествена условност. В тази съчетаемост се разкриват техните полета на действие и може да се разпознае архетиповият модел, който е с динамична основна активност. Съответно в него може да се дешифрира някаква очевидно целенасочена еволюционна

тенденция. Когато се опитваме да разбираме моделите, ние се сблъскваме не само с тях, но и с произвеждащия модели индивид. Живот и смисъл моделът получава само тогава, когато се свърже с живия индивид. Затова е необходим погледът към конкретните личности. Моделите съвпадат с външни ситуации и синхронизъм по отношение на материя и психика. Всеки художествен модел е еквивалент на символно преобразуван опит на творещото съзнание.

Някои от първите работи на Марк Твен, писани много преди “Том Сойер” имат следните заглавия: “Съвет към доброто момиченце”, “Историята на лошото момче”, “Историята на доброто момче, което не преуспя”. В тези творби, а по-късно и в романите “Том Сойер” и “Хъкълбери Фин”, творецът изгражда два противоположни модела на детски образи – послушното и непослушното дете.

Чрез знака, модела авторът установява диалог между разнородни пластове на човешкото съзнание, времето и културата. Моделите в романа на писателя могат да се окажат мост в усвояването на многостепенната детска природа и на битието като цяло. Графично моделите в “Том Сойер” могат да се представят в следната таблица:

Моделът на послушното дете	Моделът на непослушното момче
Сид /по-малкото братче на Том/	Том Сойер
Уили Мъфърсън	Хъкълбери Фин
Алфред Темпъл	Джо Харпър
Джим	Бен Роджърс
Момчето от немски произход, което научило Библията наизуст	Джим Холис
Били Фишер Джони Милър	

3.3.1.МОДЕЛЪТ НА ПОСЛУШНОТО ДЕТЕ

До появата на “Приключенията на Том Сойер” в сантименталните творби на американската детска литература господстващ е моделът на послушното дете, което е добродетелно във всяко отношение и се опитва да вкара лошите деца в правилния път като им въздейства с благочестивост.

За Марк Твен този модел е скучен и неправдоподобен. Спомняйки си за един свой съученик, който побира в себе си основните черти на послушното дете, авторът възкликва: “Джон Робартс беше неизменно, неповторимо вежлив; бих казал дори дяволски вежлив; злокобно вежлив, отвратително вежлив”. Оксимороните, от които е изградено това авторово възклицание, разкриват отношението на Твен към разглеждания модел. В автобиографията си писателят споделя: “Книгите в библиотеката бяха ужасно скучни, защото в нито една не се подвизаваше някое лошо момче. Във всички книги се подвизаваха все добри момчета и добри момичета, които дотягаха до смърт...” В 22 глава /”Хък цитира библията”/ след като шарката е върлувала в градчето, Том открива, че “децата бяха обхванати от някакво религиозно обновление”. Напразно върви Том из улиците, “надявайки се да срещне поне един грешник, но навсякъде се разочарова”. Джо Харпър учи библията, Бен Роджърс е на посещение при бедните с кошница, пълна с религиозни брошури, Джим Холис му държи проповед, че “боледуването от шарка е изпитание, пратено от бога”. Дори и Хък Фин го посреща с цитат от светото писание. Том се прибира вкъщи “дълбоко убеден, че той единствен от цялото градче е грешник, обречен на вечни мъки”.

Като модел за послушно дете в “Автобиографията” си Твен посочва своя брат Хенри – “Той беше най-доброто момче в целия окръг. Никога не беше напакостил някому, никога не беше обидил никого. Просто отчайващо добро момче”. В “Том Сойер” Хенри е прототип на Сид, който е “кротко момче”, “не се занимаваше с пакости и лудории”. Себе си авторът вижда в модела на непослушника – “Мама си имаше доста главоболия с мен, но мисля,

че те ѝ доставяха някакво удоволствие. С брат ми Хенри, две години по-малък от мен, тя нямаше никакви неприятности, но мога да кажа, че ненарушимото еднообразие на неговата добродетелност, безукоризненост и послушание щеше да бъде истинско бреме за нея, ако аз не я развличах с постъпки в съвсем друга насока.”/64/

Моделът на Марк Твен за послушно дете съдържа идеята за зависимостта на детето от възрастните. Ето как в “Том Сойер” е описано послушното дете Уили Мъфърсън – “Най-последно от всички влезе примерното момче Уили Мъфърсън, което така се грижеше за майка си, сякаш тя бе направена от стъкло. То винаги придружаваше майка си, когато отиваха на черква, и бе любимец на всички госпожи. Всички момчета го мразеха, защото беше толкова добро. Пък и освен това непрестанно им го даваха за пример”.

Примерното дете пропуска света през себе си и този свят оставя видими и невидими рани в душата му. Това дете не оцветява живота в спектъра на своята индивидуалност, не го заразява със своите чувства и представи, не се натрапва, има “ангелска кротост”.

3.3.2.МОДЕЛЪТ НА НЕПОСЛУШНОТО ДЕТЕ

Появата на модела на непослушното дете в американската детска литература е новаторско явление, което разчупва утвърдените до този момент модели. Том Сойер е изобретателен и немирен. С неговия образ авторът извежда естествения живот на обикновеното момче в малкия американски град през 40-те години на 19 век.

Маркъс Канлиф /65/ определя “Том Сойер” като малко пресилена история за едно “лошо момче”. А авторът казва за своя герой: “Той не беше от примерните момчета на градчето, но знаеше много добре какво е “примерно момче” и го презираше”. Моделът на непослушното, на непокорното дете в някаква степен включва свръхчувствителността на вълшебната принцеса, която можела да усети грахово зърно под 30 дюшека. Това е дете, което има вътрешна

сила, с която променя света около себе си, променя посоката, в която протича потокът на живота. Неговият девиз напълно съвпада с един от житейските принципи на автора: “Да предполагаш е добре, но да се убедиш е още по-добре”./66/ Непослушното дете има феноменална интуиция, която е не толкова личностно и съзнателно, колкото предлично, несъзнателно и нелогично знание за живота. Интуицията на децата не се постига, те са “одарени” с нея от природата. Детската силна интуиция за злото и дисхармонията в битието му помага да прозре горчивите истини в заобикалящия го свят. Във всеотзивчивостта към живота са корените на детското жизнестроителство. Лошото дете не си мие лицето, не ходи на училище, послъгва, бяга от къщи и в същото време се стреми към свобода и мечтае за независимост. И както казва леля Поли: “Но, боже господи, всеки ден все нови дяволии измисля...”. Том, Хък и Джо Харпър играят на Кървавата ръка и на Черния отмъстител, вземат скришом шунка от килера. За да не се облича с чисти дрехи и за да не се държи като възпитано момче, Хък се скрива в бъчвата. В гората до огъня, чиито пламъци хвърлят “червен отблясък върху дънерите на дърветата”, Том възкликва: “Тъкмо живот за мене. Няма нужда сутрин да ставаш рано, да ходиш на училище и да се миеш, и какви ли не още глупости”. Хък е съгласен с него: “И аз тъй мисля. Аз съм си доволен. Туй е точно за мене и не ми трябва нищо повече. Никога досега не ми е стигало яденето, пък освен това тук няма кой да те блъска и да ти се кара”.

Том е лошото момче, за което леля Поли знае, че “Много е трудно да го накарам да работи в събота, когато всички деца са свободни, най-много от всичко той мрази работата”. След години в “Автобиография” Марк Твен с усмивка се връща към темата за мързела: “Сега не съм по-мързелив, отколкото бях преди четиридесет години, но то е, защото още преди четиридесет години бях достигнал крайния предел на мързела. Човек не е в състояние да надхвърли възможностите си”./67/ Писателят отправя такива самоиронични бележки при всеки удобен случай: “...още от появата

ми на този свят усещах празнина на мястото, където би трябвало да се намира моето трудолюбие”./68/

Чрез модела на непослушното дете Марк Твен отправя послание – детето трябва да извърви пътя към своята индивидуализация като изключи всяко подражаване. Когато в последната глава на романа Том убеждава своя приятел, че трябва да заживее като всички, Хък отговаря: “Аз не съм “всички” и не мога да търпя такъв живот”. Том изказва предположението, че ако поживее по този начин, ще започне да му харесва. Възкликанието на Хък е искрено: “Да ми харесва ли?! Толкова ще ми харесва, колкото да седна върху гореща печка.” Ако се освободи от страха в себе си, детето може да отстоява решенията и позициите си. В същото време страхът се явява помощник на Том и е добър негов съветник. Често в научната и художествената литература са изказвани становища за положителното въздействие на страха върху човека. Според Юнг “Има цели видове, които са изтъкани само от страх. Същество, което загуби страха, е обречено на смърт. Примитивните хора, които вследствие на мисионерството биват “излекувани” от техния естествен и оправдан страх от демони, дегенерират. Наблюдавах това достатъчно в Африка, каквото и да говорят мисионерите по този повод. Който постоянно се страхува, има някаква причина. Не са малко пациентите, на които трябва да им се внушава страх, понеже той им липсва поради закъснели инстинкти. Човек, който няма вече страх, се намира на ръба на пропастта.”/69/ В момент на силен страх, след сцената на гробищата, когато Том е видял убийството на доктора, момчето взема решение да стане добро дете: “Ето какво значи да бягаш от училище и да правиш това, което не трябва. И аз можех да съм добър като Сид, ако се сещах, но, разбира се, нищо не правех, не исках. Ако този път се спася, ще стана най-доброто момче в неделното училище”. Разбира се, момчето не осъществява това решение, въпреки че се спасява.

И непослушното дете има нужда от обич. На Джо Харпър Том споделя, “че е решил да избяга от къщи, защото никой не го обича и всички се отнасят зле към него, и че ще тръгне да се скита из широкия свят и никога вече няма да се върне”. По същия начин се

чувства и Джо Харпър, майка му го е набила, “че бил изял някакъв каймак, който всъщност не бил дори виждал и за който не знаел абсолютно нищо. Ясно било, че ѝ е омръзнал и тя просто искала да се отърве от него. Ако е така, не му остава нищо друго, освен да си иде...”. Решението за двамата приятели се оказва едно – ще станат пирати. Към тях, разбира се, се присъединява и Хък, “тъй като за него нямаше значение с какво ще се занимава”. Така на Джаксъновия остров се срещат в полунощ Том Сойер – Черният отмъстител от испанските морета, Хък Фин – Кървавата ръка и Джо Харпър – Страшилището на океаните.

Моделът на непослушното дете разкрива убеждението на Марк Твен, че всяко дете, подобно на възрастните, има власт над живота си и само пише своя “разказ”. Детето има пълното право да каже: “И аз съм част от света, един невероятно важен милиграм, без който бог напразно е създал света си”./70/

Разглежданият модел на непослушното дете е наложен и чрез образа на Хъкълбери Фин, който е независим и волен. За него изискванията за спретнат външен вид са непосилни, той не спазва и условностите на доброто поведение. Но всичко това извиква завист у другите момчета от градчето – “...децата страшно много се възхищаваха от него и искаха да дружат с него, въпреки че им забраняваха: всички желяеха да имат смелостта да са като него. Том приличаше на другите благовъзпитани момчета по това, че завиждаше на Хъкълбери, че е скитник, както на другите, така и на Том беше най-строго забранено да играе с него.” В края на романа Хък трябва да се превърне в послушно момче “и страданията му от това бяха по-големи, отколкото той можеше да понесе. Слугите на вдовицата го поддържаха чист и спретнат, сресан и изчеткан, а вечер го слагаха да спи в легло с отвратително чисти чаршафи...” Хък споделя с Том, че не би могъл да живее по този начин. Новите и чисти дрехи за него са “отвратителни”, защото “просто задушават – никакъв въздух не влиза през тях, а и толкова са хубави, че не мога нито да седна, нито да легна, нито да се потъркалям свободно”. Превърнал се в добро дете, Хък трябва да ходи и редовно на черква,

а “пък тези проповеди хич не мога да ги търпя. Когато съм там, не мога нито да ловя мухи, нито да дъвча дъвка”. Оплакванията на Хък завършват с обобщението – “всичко е толкова редовно, че просто не може да се понася”. Стремежът към волност и свобода изваждат момчето от дома на вдовицата – “Не искам да живея в тези проклетни задушни къщи. Обичам горите, реката, бъчвите и ще си остана при тях”.

Според Цветан Стоянов/71/ двата модела – на послушното и непослушното дете се преплитат в образа на Том Сойер – “Той е палав и благовъзпитан, и босокрак и изискан. И двете линии са в него. Марк Твен не иска – или не смее да предрече коя ще надделее.” Пред нас е образът на едно неизрасло американско момче с доброто и лошото в себе си. С детски сили то се бори да прекрачи приетите рамки и се стреми към човечност и откривателство. Ще остане ли това момче пътешественик към истината или ще се успокои буйната му душа и ще се превърне в добър и уважаван гражданин? Ще стане ли еснаф Том Сойер? Читателите предпочитат да срещнат Том Сойер непроменен. А писателят им напомня, че независимо от това кой от двамата Томовци ще победи, те не трябва да забравят Детството, пространството, в което съжителстват доброто и лошото. Затова между модела на послушното и непослушното дете не трябва да се поставя точна разграничителна черта. “Трябва да гледате на себе си като на човек, предлагащ възможност, която може да се приеме или отхвърли. Иначе със сигурност ще се окажете в затруднено положение. Това е така, защото човек поначало не е само добър; почти наполовина той е дявол.” – казва Юнг/72/, вглеждайки се в нееднозначната човешка природа.

В романа на Марк Твен моделите на послушното и непослушното дете формират подредено цялото детско пространство по един точен начин. Писателят, като творците във всички времена, е инструмент и говорител на своята среда. Осъзнато или не, той придава форма на детското пространство и на ценностите, които от своя страна го формират. Среща ни с различни типове на детско поведение. Разглежданите в настоящата работа модели, присъстващи в романа

на Марк Твен, имат символно значение по отношение осветяването на детското пространство.

3.4. ТЕМИ, ПРОБЛЕМИ, МОТИВИ

Основните теми, проблеми и мотиви в романа са свързани с конкретно изобразеното общество, в което Том Сойер живее. Това са “фалшивият и лицемерен религиозен “ентузиазъм” на жителите на Сейнт Питърсбърг, техните ограничени и еснафски морални стойности, внезапността, с която спокойният живот в малкото градче се изражда в насилие и смърт”./73/

Темата за робството неизбежно се появява в романа, защото изобразената действителност разказва за последния спокоен период преди Гражданската война. Според Марк Твен: “Робството в Ханибал и областта ... беше благодушното домашно робство, а не бруталното робство на плантациите”. В “Автобиография” писателят заявява детското отношение към тази тема: “Ние, децата, обичахме всички негри във фермата, а с онези от тях, които бяха наши връстници, ни свързваше всъщност тясно приятелство. Казвам “всъщност”, за да намаля силата на израза. Защото хем бяхме близки приятели, хем не бяхме; цветът на кожата и общественото положение издигаха между нас незабележима преграда, която и те, и ние чувствахме и която правеше невъзможно пълното сближение между нас.”/74/

Докосвайки се до темата за робството, Твен всъщност задълбочава темата за свободата. Новите земи, където Том Сойер иска “...да отиде в търсене на небивали приключения при индианците” са открити пространства, те са възхвала на Свободата и мечта за живот извън рамките на обществото, извън територията на цивилизацията. Идеята за свободен живот на нова земя, на непознат остров /Робърт Луис Стивънсън, “Островът на съкровищата”/, за

живот сред Природата, където липсват задълженията и отговорностите от стария свят, е всъщност един неувяхващ мит на литературата за деца, който намира своето художествено изображение в “Том Сойер”.

Всички проблеми пред детето според Марк Твен имат за своя първопричина липсата на свобода. И по-страшна е не липсата на външната, а отсъствието на духовната свобода. В училище по време на “приспивателното мърморене на двадесет и пет ученика, които сричаха урока” времето минава трудно, защото “сърцето на Том жадуваше за свобода...”. Функциите на съзнанието /мисъл, чувство, интуиция, усещания/, чрез които детето се справя с впечатленията от света, са лишени от свобода. Това определя посоката, в която се извършват най-важните промени в живота на детето. Авторът се стреми да разбере детето с необикновена освободеност от обичайните предразсъдъци и в същото време с голяма прецизност. За писателя детското пространство е вълнуващо тайнство, а не обяснена реалност. Проблемът за детската чест за Марк Твен запазва своята ценност, а разрешаването на конфликта възрастни-деца е възможно само ако се очертаят границите на двете различни пространства и параметрите на взаимодействие между тях.

Детството се втурва по страниците на романа с присъщата детска поривност към откривателство, с детски усет за неприкритост. И както отбелязва Малкълм Бредбъри /75/ : “...точно Детската Прозорливост, Детската изстрадана Опитност и Детският глас, които не искат, а и не могат да приемат “глупостите”, социалното лицемерие и нетърпимостта към Истината, са тези “остойностени” житейски и художествени разшифровани енигматичности, които правят романа.”

Важна за времето е темата за религиозното възпитание на децата. Според Марк Твен “религията е толкова хуманна, колкото е възможно в конкретните социалнополитически и икономически условия, а в някои случаи църквата дори изостава от развитието на хуманизма и на моралните норми в обществото”./76/ Детската невинност е удобна форма, под която писателят излага своите възгледи за религиозното възпитание на децата. Марк Твен подробно

описва неделното училище, в което децата учат наизуст стихове от Библията. Том, който повтаря дословно репликите на много герои от приключенските романи, не може да каже имената на първите двама апостоли в църквата. Позицията, която писателят заема по повод поощряването на децата да учат наизуст библейските текстове, е хумористично заявена: “И все пак по този начин Мери бе спечелила две библии – и това беше резултат на две годишна търпелива работа, а едно момче от немски произход се бе сдобило с четири или пет. Веднъж то издекламира 3000 стиха, без да спре. Но напрежението се оказа прекалено голямо за умствените му способности и от него ден нататък то се превърна на нещо като идиот. Това беше голямо нещастие за училището, защото при тържествени случаи пред посетители директорът винаги караше това момче “да си покаже рогата” /както се изразяваше Том/”.

В неделното училище Том скучае и намира развлечения в това да дръпне “косата на седналото пред него момче”, да “убоде с карфица друго момче, за да чуе как ще каже “ох”. Досадата и скуката на училищното битие са само една от неговите негативни черти. Писателят разобличава насилието и принудата, които се оказват водещи принципи в официалната педагогика по онова време. В края на учебната година учителят става “по-строг и взискателен”, защото “искаше класът му да се отличи”, съответно “пръчката и линията рядко си почиваха – особено при по-малките ученици”. В тази обстановка “само най-големите момчета и госпожиците на осемнадесет и двадесет години бяха избавени от побой”. В 21 глава - “Годишният акт” е представена атмосферата на насилие, изпълваща училищното пространство. “Мистър Добинс биеше много енергично” отбелязва иронично разказвачът и добавя, че “с приближаването на великия ден всичката тирания, която се бе насъбрала в него, започна да се изявява”. Децата прекарват дните си в “страх и трепет”, а нощите в правене на планове за отмъщение. Детските трепети и вълнения на годишния изпит са разкрити от Твен в разказа за представянето на Том. Стигайки до средата на текста, той “изведнъж се запъна, обхвана го страх от публиката, краката му се подкосиха и

просто щеше да се задуши”. Напразни са усилията му да продължи – “нищо не излезе и той се оттегли напълно опозорен”. В тази глава писателят посочва заглавията на съчиненията /”Приятелството”, “Спомени за минали дни”, “Ролята на религията в историята”, “Царството на бляновете”, “Какво ни дава културата”, “Синовна любов”/, които четат госпожиците на изпита, за да покаже липсата на каквото и да било развитие, липсата на промяна и на търсене на нови форми и методи за обучение - “Темите на съчиненията бяха същите, които при подобни случаи са развивали и майките, и бабите, и прабабите им, а навярно и всички женски роднини по майчина линия чак до кръстоносните походи”. В тези ученически съчинения авторът посочва няколко “особености”, които са “нетърпими и неприятни” – “непрестанното повтаряне на някои любими думи и изрази, които се употребяваха до втръсване и в края на краищата загубваха смисъла си”, “натрапената поука, която развяваше сакатата си опашка на края на всяко съчинение”, “крещящата неискреност”. Първата награда съответно е връчена на съчинението, определено от автора като “кошмар”, който “изпълваше цели десет ръкописни страници и завърши с проповед”.

Писателят извежда проблема за насилието, което травмирира детските души и извън училище. Оказва се, че този проблем е особено актуален в страната на неограничените възможности. Чрез веселите фарсово-карикатурни сцени, в които Том и Хък играят на разбойници и тъмница, авторът разкрива и пораженията, които “бандитско-криминалният жанр нанася върху крехкото детско въображение.”/77/ Темата за социалното неравенство също е засегната в романа и “В задушевно-носталгичната картина на пасторалния Сейнт Пийтърсбърг и в идиличното плаване “надолу по реката” намираме ясни намеци за социалната структура на обществото”./78/ Твен разказва, че Бен Роджърс посещава бедните с кошница продукти и подсказва на читателите, че в градчето понятията бедност и охолство съществуват. Анализ на социалната картина може да се направи от всяка сцена, дори ако тя е изпълнена с хумор.

Опозицията цивилизация-природа е изведена от автора, проследявайки мъките, които изживява Хък, след като заедно с Том намират съкровището. Богатството носи страдания за момчето: “Богатството на Хък и покровителството на вдовицата Дъглас отвори вратите на обществото за малкия скитник. По-право насила го довякоха там и страданията му от това бяха по-големи, отколкото той можеше да понесе...Накъдето и да се обърнеше, той чувстваше оковите и веригите на цивилизацията да обвързват краката и ръцете му”. На “тези мъчения” Хък издържа три седмици. Когато Том го намира, вижда, че “беше неизмит, несресан и облечен със същите дрипи, които му придаваха такъв живописен вид, какъвто имаше по-рано, когато бе щастлив и свободен”.

Глава 14 “Лагерът на волните пирати” разкрива естественото предпочитание на децата, поставени между цивилизацията и природата. Кардифският хълм, разклоненият дъб, кълвачът, който нарушава тишината, цялата природа събужда у децата порив към свобода и волност. След дълга игра в гората, възстановявайки приключенията на Робин Худ, Том и момчетата решават, “че е по-хубаво да си една година разбойник в Шърудската гора, отколкото цял живот президент на Съединените щати”. Сърцето на Том “ликува”, докато наблюдава приближаващата към него гъсеница, “процесията от мравки, които се заеха с работа”, “една калинка-малинка с черни точки”, която отлита, защото е така “наивна”, за да повярва на думите на Том: “Калинке-малинке, калинке малинке, върни се бърже у дома, защото къщичката ти гори и челядта ти е сама”. Водата е отнесла сала, с който момчетата могат да се върнат. За момчетата това е радостно събитие, “защото изчезването му представляваше нещо като изгаряне на моста между тях и цивилизацията”.

3.5. ЕЗИК И СТИЛ

Стилът е съвкупност от езикови елементи, но има и социална значимост, защото дава изказ на определена гледна точка за света. Съвременната стилистика приема всеки индивидуален стил като функционален, защото е присъщ на автора на текста, изразява неговото мнение и е предназначен за дадена сфера на общуване. Гледната точка на автора не е насочена към себе си, не съществува само за себе си, а за определена сфера на общуване, затова диалогичността е нейна основна характеристика. В това диалогизирано слово се реализират според Михаил Бахтин /"Словото в романа"/ "външната политика на стила" и "вътрешната политика на стила" или съчетанието на езиковите елементи.

Стилът на американските писатели в началото на 19 век е сантиментален или външно показан, поради стремежа на авторите да докажат, че могат да пишат така елегантно, както англичаните. Стилът на Марк Твен има за своя основа живата разговорна реч и дава на американските писатели ново самочувствие относно самобитния им национален глас. Подборът на езиковите единици в романа е подчинен на задачата да се освети детския свят в различни светлини. Разноцветни и запомнящи се, понякога контрастно нарисувани са детските образи в повествователното пространство на автора. Дори когато сме забравили конкретната им история в смисъла на цялото, привличащата им сила не отслабва, защото оставят траен отпечатък в читателското съзнание. Невъзможно е да се изведе до каква формула начинът, по който тези образи са постигнати. С безчислени подробности Марк Твен гради голямото обобщение. Авторът изпълва и най-малкото пространство, през което ще преминат събитията, свързва елементи, които са трудно съединими помежду си, защото са взети от различни пластове на езика, стила и културата.

Марк Твен познава силата на художествения детайл, открива физиономичността дори на детайлите, стоящи на пръв поглед далеч от образа, който е авторова цел. В главата "Славният бояджия" са подчертани всички подробности от съкровището на Том – умрял плъх, част от свирка, ключ, който нищо не отключва, кучешки

нашийник /без кучето/, едно старо, разклатено черчеве за прозорец и други. На пръв поглед тези неща са безполезни. Това обаче не се отнася до погледа на дете с богата фантазия – за него те са истинско съкровище. Чрез избора на характерните детайли писателят постига завършеност на картината и образите, които я градят. До същината авторът достига чрез подробностите. Писателят започва с безчислените подробности от бита, за да завърши с общата картина на битието. Диалогът и речевата изява на героите са средство да се достигне до тяхната естетическа природа, да се разкрие въплътената в образ идея.

Много от сцените в “Том Сојер” са комични. В тях стилът извежда идеята за разграничаване на доброто и злото. Според литературната критика /Маркър Канлиф/ хумористичният жаргон и диалектът при Марк Твен са литературни оръжия във завършен вид. Ненатрапливо и измамно просто, звучащи като говорима реч, жаргонът и диалектът определят хумористичното звучене на творбата.

Голяма част от литературните историци и критици смятат, че хуморът на Марк Твен е емблематичен за автора. Различни анекдоти на всякакви теми се свързват с неговото име. Такава е например историята за картичката, която била изпратена за негова сметка от приятел, когото не бил виждал от години. Вътре пишело: „Скъпи друже, уведомявам те, че съм добре и в отлично здраве”. След известно време приятелят получил за своя сметка доста тежък колет. Когато го отворил, открил огромен камък, а под него бележка: „Мили приятелю, този камък падна от сърцето ми, когато разбрах, че си добре! Сърдечни поздрави: Марк Твен”./79/ Самият писател излага възгледа си за хумора в “Автобиография” по следния начин: “Хуморът не бива явно да проповядва, нито явно да поучава, но трябва да върши и двете, ако иска да живее вечно”./80/ Стивън Лийкок казва, че “Името на Марк Твен е синоним на американски хумор”./81/ А според Хауълз Твен е “душата, несравнимият Линколн на нашата литература..., самата сърцевина на американизма”./82/. Бернард Шоу определя писателя като “Волтер на американската литература”./83/ Различно е мнението на критиците по отношение на

влиянието, което Западът е упражнил върху Твен, но те са единодушни, че той се е оформил като творец под влиянието на специфичния хумор на запада. Това влияние влиза в съчетание с неговия дар на хуморист и така се създава особения марктвеновски хумор.

Една от основните чери на хумора на Марк Твен е преувеличението, което е и типична черта на американския хумор. Хиперболата се оказва фигурата, която най-точно изразява емоционалните преживявания и впечатления на твореца. Ето как в романа се разнасят новините: “Нямаше нужда от телеграф, за който впрочем по онова време не бяха дори сънували. Новината вървеше от уста на уста, от група на група, от къща на къща, с бързина малко по-малка от телеграфната”. Поднесена от Твен, хиперболата не може да бъде приета в буквалния смисъл - “При преувеличенията the tall tales /и на Марк Твен/ човек остава с впечатление, че му се предлага нещо, което той трябва да вземе като действително случило се или действително съществуващо. Или поне в много случаи мъчно е да определиш къде свършва “истината” и къде започва “измислицата”./84/ В хумора на писателя си дават среща традиционното преувеличение на фолклорните разкази с отличителната черта на американския хумор за важни и определящи живота на човека неща да се говори с небрежен тон, сякаш става дума за най-обикновени неща. Разказвайки за погребението на Индианеца Джо, авторът отбелязва, че хората “доведоха и децата си, донесоха си и провизии и казаха, че погребението им доставило почти такова удоволствие, каквото щели да изпитат, ако били видели самото обесване”. Със същия тон авторът обяснява как до губернатора е изпратена петиция за опрощението на Индианеца Джо: “Говореше се, че Индианеца Джо бе убил петима граждани, но какво от това? Ако той беше дори и самият сатана, пак щяха да се намерят достатъчно слабохарактерни хора, готови да сложат подписа си под петицията за помилване и да проронят над нея някоя сълза от своя неизчерпаем воден източник”.

Съчетанието между сатира и преувеличение заляга в основата на хумора на Марк Твен. Други средства за постигане на комизъм, използвани от писателя, са пародията, фарса, неочакваната развързка, претенцията за сериозност на разказа, играта на думи, отклоненията, контрастът. Всички те са пречупени през творческата индивидуалност на автора. Контрастът в различни варианти е често използван от Твен. Той може да бъде в несъответствието между същността на описвания обект и тона на описанието, в съпоставянето или в смесването на неща от различен вид. Уолтър Бисент казва, че “книгата се харесва преди всичко с хумористичното третиране на напълно сериозните неща”.^{85/} Безсмислиците авторът може да предава така, сякаш става дума за сериозни и важни неща или обикновени неща да се разказват в приповдигнат тон или с езика на библията. А понякога тонът е толкова сериозен, че читателят да започне да вярва в автентичността на разказваната история. В други случаи контрастът е в обратното съотношение – насмешливо отношение към сериозни въпроси. Марк Твен притежава “особеното изкуство да пишеш за нещата, които те вълнуват, с усмивка и все пак те да звучат сериозно. От друга страна, това е изстраданият смях на обществено ангажираната, борбената и непадаща духом личност”.^{86/} Такава личност е авторът на “Том Сойер” и извън страниците на романа - в живота. В обръщение по случай 4 юли към американци, събрани в Лондон през 1872г. Марк Твен засяга по следния весело-тъжен начин проблемите на американската железопътна система: “Миналата година тя унищожи само три хиляди и седемстотин живота в катастрофи и двадесет и седем хиляди двеста и шестдесет невнимателни и ненужни хора, които прегази по релсите”.^{87/}

Пародията също е част от прийомите на автора за постигане на комичен ефект. Тя се изразява в парафразирането на цитати от автори и известни произведения. Разказът за чашата на Индианеца Джо например се свързва с Аладин – “От всички чудеса на пещерата чашата на Индианеца Джо заема първо място – дори и “Дворецът на Аладин” не може да ѝ съперничи”. А капката, издълбала чашата е

описана по следния начин: “Тази капка е падала, когато пирамидите са били нови, когато е падала Троя, когато са се поставяли основите на Рим, когато са разпъвали Христа, когато Вилхелм Завоевател е създавал Британската империя, когато Колумб се е отправял за своето пътешествие, когато клането в Лесингтън се е разнасяло из света като новина.” Парафразирането може да се отнася само до отделна мисъл или изречение. По този начин Твен постоянно използва и поговорки /”Не отлагай за утре никога онова, което можеш да свършиш в други ден”/, библейски изрази, идиоми, популярни песни. Характерна за Марк Твен е и честата употреба на каламбури. Писателят използва всяка възможност, за да направи игра на думи от типа “от Алфа до Омаха”.

Основният факт, който трябва да се има предвид по отношение езика и стила на твореца Марк Твен, е това, че той се оформя като писател в своята практика на журналист. Той няма специализирано образование за писател. Литературният стил за него “умъртвява игривия поток на повествованието и го превръща в канал, който тече бавно, пригладено, натъкмено и заспало”./88/ Редица езикови и стилни особености ни насочват към полужурналистическите и полулитературни дописки, скици и репортажи на Марк Твен, които критикуват нередности и са хумористични. Характерно Марк Твен е пренасянето на стилове от едни времеви пластове в други. При смесването на различни стилове чуждият елемент може да е езикът на пресата, езикът на библията или дори ученическият език. В 21 глава – “Годишният акт” авторът прави предварителната уговорка, че “може би читателят би могъл да понесе” извадки от различни ученически съчинения и вмъква в повествованието три ученически разработки, една от които е в поетична форма. В края на главата авторът отбелязва “Забележка: Тъй наречените “съчинения”, цитирани в тази глава, са взети без изменение от книгата, озаглавена “Проза и поезия на една дама от Запада”. Те са написани точно по ученически и затова са по-сполучливи отколкото биха били всякакви подражания”.

Най-отличителната черта от хумора на Твен произтича от факта, че той е демократ-сатирик със специфично въображение и световъзприемане, със своеобразна находчивост. За автора хуморът не е крайна цел, той е само средството. Отличителните черти от характерите на героите многократно се изтъкват от автора чрез различни случки. Типична черта на прозата на Марк Твен е, че тя понякога прилича на разговорна реч. Епитетите и сравнителните конструкции авторът черпи предимно от разговорния стил. Читателят забравя, че текстът е напечатан и остава с впечатлението, че слуша разказ на увлекателен събеседник. Изреченията преминават от кратки в дълги съчинителни или съставни конструкции. Пряката реч може да е предадена не отделно, а като част от разказа. Срещат се и много повторения, характерни за разговорния език. Словосъчетанията понякога са построени на принципа на синтактичния паралелизъм – “Новината вървеше от уста на уста, от група на група, от къща на къща, с бързина малко по-малка от телеграфната”; “Трябваше да се храни с нож и вилица, трябваше да употребява кърпа за ядене, чаша, чиния, трябваше да учи и да ходи на черква, трябваше да приказва така прилично, че вече не му се приказваше”.

Характерни за Твен са изреждането, натрупването на прилагателни или съществителни /например “Часът, мястото, обстановката – всичко беше тъмно, мрачно, тайнствено”./ и неочакваната и изненадваща гротескова връзка между прилагателното и съществителното – “мравката тържествено мъкнеше умрял паяк, пет пъти по-голям от нея”; “вечер го слагаха да спи в легло с отвратително чисти чаршафи, по които нямаше нито едно петънце, което Хък да почувства близко като приятел”; “трябваше да приказва така прилично, че вече не му се приказваше”.

Сравненията и метафорите имат характерните за Марк Твен черти – преувеличение, гротескност, близост до народния идиом, колоритност и силно изразено чувство за комичното. Решението на леля Поли да накаже Том е сравнено с гранит – “Щом тя видя в какво състояние бяха дрехите му, решението ѝ да замени съботната му

почивка с арест и принудителен труд стана твърдо като гранит”. А състоянието на Том, който разбира, че Беки е болна, е предадено от писателя със следното сравнение: “Том си оставаше все така печален като катафалка”. В гората, когато волните пирати се събуждат, виждат, че “Дългите слънчеви лъчи пронизваха като копия тук-таме гъстата зеленина на дърветата...” Откриваме характерните за хумора на Марк Твен черти и в края на романа, когато Хък взема решение: “Ще стоя при вдовицата, докато издъхна, а ако стана прочут разбойник и всички заприказват за мене, тя ще се гордее, че ме е извадила от калта.”

Езикът в романа е кратък, лаконичен и достъпен за широка аудитория. Предпочитание се отдава на разговорната лексика, а диалогът е средство за саморазкриване на героите. Диалогът в някои моменти потвърждава мисълта на Талейран: “Езикът ни служи за да скриваме мислите си”. Клишетата и щампите от този диалог отвеждат към клишетата и щампите, изработени от действителността и в тях се открива авторовата усмивка, от която прозира цялото отношение към света. Повишената глаголност в романа можем да обясним, от една страна, с изводите на лингвистите, че честотата на глаголите в художествения стил е два пъти повече, отколкото в научния стил и три пъти повече, отколкото в официално-деловия стил. Причина за повишената глаголност е и сюжетното развитие на действието, фактът, че Марк Твен не цели описание на героите, а проследява техните действия. Сюжетът проследява действията на героите и това обяснява повишената глаголност.

За разлика от детските приказки, където използваните глаголни форми са в преизказно наклонение, с което разказвачите не се ангажират с достоверността на разказваната случка, Марк Твен използва глаголни форми в изявително наклонение, с което ни насочва към достоверния тип текст. Преобладаващото глаголно време в романа е минало свършено, но в диалога то естествено се заменя със сегашно време. Съществителните са предимно конкретни, абстрактни съществителни се срещат рядко. Функцията, с която са натоварени използваните прилагателни имена е да дадат качествена

характеристика на героите. В определени ситуации откриваме и присъщата на прилагателните имена въздействаща функция.

Синтактичните конструкции разкриват разнообразие в употребата на прости и сложни изречения. Използвани са всички видове изречения – съобщителни, подбудителни, въпросителни, възклицателни.. От сложните изречения превес имат съчинените конструкции. В тях е заложена последователност на действията, затова се оказват сполучливо избрани от автора, предвид широката публика, за която е предназначен текстът.

Езиковото майсторство на Марк Твен би могло да стане обект на обстойно и цялостно проучване. Задачата ни тук е по-ограничена, тя се свежда до разглеждане на специфичните особености на езика и стила, които осветяват в различна светлина пространството на детството в “Том Сойер”. В единството на всички тези особености – натрупването на думи, метафоричното им съчетаване, смесването на различни стилове, хумористичното световъзприемане - е специфичната индивидуалност на авторския стил.

3.6. ЕСТЕТИЧЕСКИ КАТЕГОРИИ

В романа “Том Сойер” се повдига един важен въпрос: Къде стои детето? Най-високо в скалата на ценностите писателят поставя Детето. А отношението към детето е белег за сила или слабост на нравственото чувство във всеки един от героите. За Марк Твен “Детето на Човека е вечният Мойсей, залогът за спасението, изходът в Обетованата земя на бъдещето...”./89/ И щастливият вик и викът за помощ на детето трябва да бъдат чути. За хората писателят съди по тяхната отговорност към децата. Изследвайки човешките взаимоотношения и възможности през различните приключения на героите в романа, Марк Твен ни внушава преклонение пред живота и благослов на детето.

Цялото творчество на Марк Твен изгражда системата от естетически категории на писателя, а в “Том Сойер” откриваме обобщен образ на тази система. Статията на Твен “Общ отговор” е насочена срещу мързела на младежта и нейният стремеж към лек живот, “Новата черква в Бийчер” – срещу ексцентричността и претенциозността, “Дан Мърфи” – срещу скъперничеството, “Опитът на Макуилямсови с дифтерията” – срещу майките, които изпадат в паника и при най-малкото неразположение на своите деца, “Моралните статистици” – срещу пуританското въздържание. Една от най-често срещаните думи в хумористичните скици на Марк Твен, излезли преди романа “Том Сойер”, е “човечност”. В тази дума се побира цялото му творческо и житейско верую. На въпроса “на коя човешка черта се възхищавате най-много” Твен отговаря: “На най-благородната форма на канибализъм – обичта на човек към човека”.

Щастието според Марк Твен зависи до голяма степен от обществения живот и мярката, макар че в “Автобиография” четем: “Песимистите се раждат такива, не се създават. Оптимистите се раждат такива, не се създават.” Критерият за оценяване на естетическата и етическата същност на хората е понятието за справедливост и човечност. Обичта също е необходимост за духовния растеж на детето, висша ценност, съдба. Липсата на обич извежда от дома Том Сойер и Джо Харпър и ги изпраща на острова. Материалното състояние и парите не са свързани с щастието – “В моето детство в областта, където живеях, никой не боготвореше нито парите, нито хората, които имаха пари. А между заможните нямаше нито един, който да бе добил парите си по съмнителен начин”./90/ За Том Сойер е щастие например да се научи “да подсвирква, тъй както му беше показал един негър”. Усвоявайки това изкуство той крачи по улицата “с уста, пълна с хармония, и с душа, пълна с благодарност.” В този момент Марк Твен сравнява момчето с астроном, който е открил нова планета и стига до извода, че “щастието на момчето беше по-голямо от това на астронома”.

Щастието е в пряка връзка със съвестта. В лагера на волните пирати Хък заспива така, “както спят изморените хора и тези с чиста

съвест.” Не може да се каже същото за Том и Джо, които изпитват “смътно угризение от това, че са постъпили зле, като са избягали; после си спомниха за откраднатите провизии и тогава настъпи истинското мъчение.” Съвестта се оказва “неканен гост”, когото “не можеха лесно да пропъдят”. Децата сключват примирие със своята съвест, вземайки решението, “че докато са пирати, няма вече да се опетнят с такова престъпление като кражба”.

Възвишеното и низкото са насочени към човешката душевност и са противоположни по своето съдържание. Възвишеното утвърждава, а низкото отрича, противопоставя се на идеала. За да се очертаят контурите на естетически идеал на Марк Твен е необходимо да се осветлят чертите на възвишеното и низкото в детските образи, борбата на нормите и правилата със стремежа към волно съществуване и приключения. Нравствеността и доброто са критерии, които Марк Твен отнася и към отношението към детето. Писателят преценява духовната същност на човека с оглед на неговата нравственост и в “Автобиография” срещаме следното признание: “Винаги съм бил честен; и зная, че не мога да бъда друг. Никога не съм могъл да използвам пари, добити по съмнителен път”. /91/ Детето на Марк Твен отстоява нравствения облик, утвърден от писателя. Злото, което идва отвън, не се проектира в душата му. Според Катя Живкова /92/ голямото предизвикателство на книгата на Марк Твен е “в ироничното преосмисляне на житейски ценности и ситуации, пренесени от света на възрастните в света на децата”. Естетическите ценности в романа са изведени чрез разгръщането на смисловите опозиции – детски-възрастен, естествен-фалшив, искрен-лицемерен, девствена природа-цивилизация.

Естетическите възгледи на Марк Твен изключват лицемерието, предразсъдъците, расизма, еснафщината и снобизма. В обществото, в което идеалът е къща с тенис-корт и кола, която е последен модел, няма място за елементарни човешки добродетели, за задушевен семеен живот и възпитание на децата. Затова Хък съветва своя приятел: “Том, да не си полудял да се жениш! Погледни мама и татко – те винаги се биеха!” Естетиката на Марк Твен съдържа възгледи,

които може да се определят като така наречената “отворена система”, която не затваря вратата пред възможното ново осмисляне и разширяване на погледа ни за света.

3.6.1. ИДЕАЛЪТ

Всеки естетически идеал е относителен, защото са подвижни представите на хората за красиво и грозно, възвишено и низко, трагично и комично. Причините за тази пъстрота са в многообразието на обектите и различното възприемане на живота. Сентенцията, че красотата е в очите на този, който я гледа, разкрива многоликия образ на идеала. Естетическият идеал на Марк Твен е обусловен от времето, но универсалните ценности, които защитава автора, правят неговия идеал актуален и днес. Образите на неговите герои са изградени на базата на реални човешки животи и в същото време разкриват идеалната представа на автора за съдържанието на детското пространство. Срещат се реални образи с идеални представи, за да се появят героите от романа “Том Сойер”. Тези образи са нарисувани с усмивка и състрадание, защото авторът е убеден, “...че човешкият род не е подходяща мишена за резки думи и остра критика и че единственото чувство, с което трябва да се отнасяме към човека, е състраданието; защото не той е измислил себе си и никой не го е питал, когато са се изготвяли недомислените и слаби проекти за неговия характер”./93/

Очевиден е антагонизмът между идеала и действителността в отношението към детето. Идеалите определят смисъла на образите в литературното пространство и трябва да бъдат разбрани, за да се види конкретната реалност в правилна светлина. Реалният свят, реалният образ придобива естетическа ценност само ако бъде съпоставен с идеала. Защото критерий за оценка е естетическият идеал за човешката същност с всички възможни нейни характеристики. Не е достатъчно да се разгледа действителността,

отразена в романа на Марк Твен. Реалността носи познание, но оставено без човешки отговор от авторското съзнание, това познание се забравя. Случайно нарисуваният детски образ може да бъде красив или грозен, богат или беден на съдържание, добре или зле изграден. Тези фактори определят неговата художествена стойност, но не задоволяват читателя, който се опитва да го разчете. Отговорът на Марк Твен на търсещото читателско съзнание може да открием в естетиката на детските образи, представени в неговия роман. Идеалът, изграден чрез съюзяване на тяло и душа, на материя и дух, воюва за утвърждаване на значението на детето като човешко същество.

В своя идеал за хармонична детска личност Марк Твен залага на нравствените устои и връщайки се към идеалите от детството в “Автобиография” той казва с неизменното си чувство за хумор: “В онези години аз се ръководех от възвишени мисли. Сега вече съм надживял тези неща, но тогава бях неблагоприятен”./94/

Нравствената красота е в честността и дейността. Детето, което мълчаливо приема чуждата воля, притежава покорност, която може да стне причина за нещастия. Авторът утвърждава деятелното и борбено дете, което е нова и прогресивна крачка по отношение на мястото на детето в обществото, което отдава почит на покорността.

Честността и справедливостта са основни характеристики в нравствения портрет на Том Сойер. Известна е сентенцията от Марк Твен: “Винаги постъпвай почтено – това ще удовлетвори някои хора и ще удиви останалите”. В “Автобиография” авторът директно заявява своята позиция за липсата на честност: “Слава, която почива на лъжа, скоро се превръща в най-досадно бреме” и след случката с хипнотизатора той разбира, че “...героят поне може да се успокоява с мисълта, че неговата слава е чиста и безкористна в основата си, а аз нямах това успокоение – моята слава бе непочтена и нищо не можеше да я промени”./95/ Подобно на автора и Том Сойер не се примирява с неправдата, има вродено чувство за морал и вътрешна свобода. Това му помага да победи страха си от индианеца Джо и да разкрие убиеца на доктора. При адвоката на Мъф Потър /глава 24/

Том отива “преследван от неспокойната си съвест”. Докато крият истината за случилото се, Том и Хък се чувстват като “истински страхливци и подлеци”. Моралните победи на Том не се дължат на наложените от възрастните норми на поведение. Те са резултат “на естествената доброта и присъщите на благородния човек нравствени понятия за добро и зло”./96/ Верен на разбирането си, че “физическата храброст е толкова обикновено явление в света, а моралната – толкова рядко” /97/ в приключенския роман Марк Твен успява да утвърди своя хуманистичен идеал за човешка личност. В готовността на вдовицата Дъглас /30 глава/ да помогне на Хък е заявен този идеал и през гледната точка на възрастните – “Тя заяви, че ще направи за него всичко, което е по силите ѝ, защото, добър или лош, той все пак е божие създание, а никое божие чедо не трябва да се пренебрегва”. Добротата е същностна черта от хуманистичния идеал на писателя. Вдовицата Дъглас вярва, че “Господ никога не изоставя. Никога. Във всяко от създанията си той влага от своята добрина.”

Комичното в романа не е просто форма на карнавалното светоотношение, а определя границите на прекрасното и безобразното. Той е средство за корекция и съпротива на злото, съединява несъединимото, установява “диалог” между различни плоскости на изображението. В “Автобиография” Твен формулира позицията си , че на злото, явяващо се под форма на измами и клевети трябва да се отговори с мълчание: “...неразумно е да отвърщаш на клевети и по такъв начин да ги раздухваш – освен ако имаш някакъв интерес да те клеветят. Клеветата рядко може да устои на мълчанието.”/98/ Макар че е убеден, че детската природа е създадена върху здрави начала, Марк Твен не си затваря очите пред нейното несъвършенство. За него детето е противоречиво същество, поддаващо се на влияния и страсти както отвън, така и отвътре. Неговата сила може да е съзидателна, но може да е и разрушителна.

Марк-Твеновият идеал е заявен при описанието на сала: “Какво повече може да иска човек на един сал, освен всички да са доволни, да се чувстват добре и да се отнасят хубаво един към друг”. Но салът

потъва, а заедно с него и чистият свят на екипажа му. Салът е победен от прогреса, въплътен в парахода. Остава само митичният образ на реката, необятна и променлива като живота, който се ражда и умира в нея.

3.6.2. МЕХАНИЗМИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЕСТЕТИКАТА НА МАРК ТВЕН

Художественото мислене на Марк Твен трябва да се свърже не само с литературната традиция, но и с образа на времето, което го създава като творец. Така можем да открием основните тенденции в творчеството му и механизмите за постигането на тези тенденции. Авторът търси обяснението на промените по отношение на мястото на детето при корените на неговото индивидуално и социално битие. Романът изгражда голямо художествено пространство, в което си дават среща художествени и реални, конкретни и типични детски съдби. Твен отрича фикцията на литературния разказ и защитава реализма, който дава истинска представа за живота. Повествованието е наситено с атмосфера на суеверия, разпространени сред децата, бягства от училище и всякакви детски приключения. За Марк Твен детският живот се състои от необратими и сложни опозиции – ден и нощ, раждане и смърт, радост и болка, добро и зло. Не можем да сме сигурни, че едното ще надвие другото, че доброто ще победи злото в пространството на детската душа. Може би и тук ключът е в намирането на баланса, на “златната среда”.

Основен механизъм за постигане на естетиката на автора се явява стремежът към детайлност на изображението. Характерно за авторския разказ е и засилването на сюжетните елементи. Читателят изживява цялата история през погледа на един от героите. Смисълът в творчеството на автора се ражда от представянето на гледната точка на героя. Сюжетът се разгръща в богатата образна

система на художественото цяло. Конфликтите се реализират чрез средствата на художествения тип и на художествения образ на детето в неговото надличностно значение. Писателят с любопитство се спира на всичко по пътя на разказваната история и го прави участник в повествованието.

При изобразяване на характерите Марк Твен постига индивидуализация на образите. За да открием индивидуалната същност на неговите герои е необходим синхронен и диахронен поглед, обединяващ авторовото мислене и световъзприемането на героя. Доминантата на детското съществуване е стремежът за принадлежност към колектива. Отъждествяването с другите е важно и в същото време то не трябва да игнорира индивидуално-личното у детето. Индивидуалността не трябва да влиза в противоречие със знаковостта на обществената нагласа.

Маниер на типизация за Марк Твен е включването на героите в картини на цялостно пресъздаване на битови действия, които са обобщаващи. Така се типизира персонажа, обвързва се с черти, които надхвърлят индивидуалното и конкретното. Глава 25 *„Търсене на зарито съкровище“* започва с обобщаващото твърдение: *“В живота на всяко нормално момче настъпва период, когато го обхваща неопределено желание да търси скрито съкровище. Един ден това желание обзе ненадейно и Том”*. В 29 глава *„Хък спасява вдовицата“* типичното отново е открито – *“Сигурността на предстоящото удоволствие надви несигурността около съкровището и както става винаги с момчетата, по-силното влечение натежа и той реши да не мисли днес за сандъчето с парите”*. Авторът не копира, не възпроизвежда само действителност, реалност, а твори нови типове, нови модели. Писателят избира от хаоса на типичното онова, което ще премине през неговата душевност и облича копнежите си в живот. Марк Твен има способността да открива в различното еднаквото. Той успява да съедини стоящи далеч един от друг в съзнанието образи, защото се вглежда в тяхната душа. Така тези образи встъпват в диалог. Стремежът на писателя към обобщения с най-широк обхват разкрива неговата представа, че истината има йерархически облик.

Образите на децата в романа на Марк Твен са стъпка напред по отношение на неизбежното развитие на изкуството в посока на все по-голяма индивидуализация на детската личност. Защото за писателя индивидуалната детска съдба е не просто лист, а корен от дървото на живота.

Като всеки творец Марк Твен не е толкова свободен в творческата си работа, колкото си мисли. Даже и да се върши малко или много несъзнавано, тя се контролира от законите на природата, които, на най-дълбоко ниво, кореспондират със законите на психиката. Познанието на света и човешката душа – това са аспектите, които психологът Марк Твен разглежда в романа, защото “Човешкият род винаги е бил много интересен и ние знаем от историята, че той ще си остане такъв. Неизменно. Той винаги е еднакъв, никога не се променя. обстоятелствата понякога се сменят – за добро или лошо, но характерът на човешкия род е постоянен, неизменен”./99/ Познанието на доброто и злото променя детската психика и може да я изпълни с различно съдържание. Психологизмът на писателя е аналитичен, той е следствие от продължително вглеждане в човешката душа и осветяване на всички тъмни кътчета в нея – “...така сме устроени ние хората: крием в себе си част от това, което мислим, и казваме само онова, което е подходящо за обща консумация”. /100/

Детайлите при Марк Твен имат както характеризираща, така и психологическа функция. Това не е аналитичен психологизъм, авторът не обяснява защо детето е постъпило така или иначе, не търси причината за действията на героите си. Неговият психологизъм е по-скоро пластичен, защото от пластиката, от детайла съдим за психологическото състояние на героя. Писателят често описва външното състояние /”Том побледня като платно.”/ и от външното ние съдим за вътрешното. Марк Твен не е чужд на психологическите изживявания и дилеми. Повечето от неговите герои не са монолитни, те познават двойствени състояния и са поставени в конфликт, който има и психологически заряд. Качествата на героя понякога направо се разкриват, а друг път се илюстрират с някои негови постъпки.

Авторът се спира и на въздействието, което оказват постъпките на децата – “Том отново блесна като герой – старите го обичаха, младите му завиждаха. Дори името му бе увековечено в печата, тъй като местният вестник го превъзнесе до небесата. Имаше хора, които мислеха, че някой ден Том ще стане президент на Съединените щати, ако дотогава не увисне на бесилката”.

Механизми за постигане на естетиката за Марк Твен са и похватите на приключенско-авантюристичната литература. Сюжетът е изпълнен с превратности и тайнственост. Мястото на действието също предлага загадъчност – пещерата, гробището. Описанията излъчват тайнственост: “Мястото беше уединено, а и часът бе страшен, така поне се смяташе. Духове шепнеха сред шумолящите листа, привидения дебнеха в тъмните кътчета, от далечината се носеше кучешки лай и някакъв бухал му отговаряше с гробовния си вик. Тази тайнственост потискаше момчетата и те не приказваха много”.

Някои критици /Констънс Роок, Едуард Вагенкнехт, Бернард Де Вото/101/ обявяват Марк Твен за “несъзнателен художник”, за писател, който твори интуитивно и импровизира. Макар и да не е от типа автори, които старателно премерват и премислят всичко онова, което казват, и начина, по който го казват, Марк Твен е майстор на техниката на писане, използва успешно ефекта на диалектите, на детайлите. Той е едновременно хуморист и песимист, сатирик и реалист.

4. РОМАНЪТ НА МАРК ТВЕН В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА

В “Том Сойер” Марк Твен не отразява безпристрастно факти и събития от живота на своя герой. Той заявява своето мнение, безкомпромисно го защитава, заема активна позиция по всеки от представените проблеми. По тази причина творбата е колкото злострашна, толкова и дидактична. Името на Том Сойер днес присъства в много анкети с ученици, в които е поставен въпроса за любимия им литературен герой. В Приложение 1 представяме с малки съкращения такава ученическа анкета от гр. Попово./102/

За писателя стремежът да назидава е досаден. Самият творец приема сериозно своя роман, въпреки преобладаващите хумористични моменти в него: “Винаги съм поучавал. Това бе залог за успеха ми през тези тридесет години. Ако хуморът идваше от само себе си, без покана, позволявал съм му да остане в моята проповед, но никога не съм писал проповедта заради хумора”. Дори и хуморът е дидактически фактор за Марк Твен и в “Тайнственият непознат” авторът пита: “Дали някога човешкият род ще осъзнае комичността на своите детски погрешки и като ги осмее, ще се освободи от тях?”

4.1.ТЕОРЕТИЧЕСКИ НАСОКИ

Марк Твен става популярен и христоматиен автор и често присъства в учебните помагала по литература. Откриваме го в учебника по литература на средното общообразователно училище за 4 клас, представен с втора глава от романа “Приключенията на Том

Сойер” – “Славният бояджия” и в 3 клас, предложен за урок по извънкласно четене.

След поместения откъс на романа в учебника за 6 клас от 1995г. сполучливо е предложена кратка информация за историята на псевдонима Марк Твен, свързана със спомен от детството. Увлечателен е разказът за малкия Самюъл Клемънс, който играе с братчето си Хенри и подражава идването на параход. Изразът “марк туйн”, който означава белег върху вѐже със завързана тежест /за измерване на дълбочината на река/, се превръща в творчески псевдоним. Представите на децата за твореца и човека Марк Твен се допълват и обогатяват с информация за малкото градче край Мисисипи с поместения по Роман Белоусов текст “Там, където е живял Марк Твен” и два кратки текста. Единият е признание на писателя, озаглавено “Моята изповед”, а другият – признание на Джон Голзуърди под наслов “Марк Твен през погледа на читателя”. Поместената информация за Марк Твен след откъса от романа е оригинална и съдейства за изграждане на по-цялостен и завършен портрет в съзнанието на малките ученици.

Акцентът може да бъде поставен върху образите, фабулата и стила, а писателят да бъде представен като автор на ситуацията, който не е привърженик на откровената дидактика. Марк Твен поучава прозрачно, но без директни изводи и изгражда определена ценностна система, в която губещите са бездейните и бездарните.

Писателят подчинява своя език на широка аудитория, включваща както децата, така и възрастните. Самият автор обича да казва, че “Приключенията на Том Сойер” е книга и за възрастни. В предговора той пише: “Надявам се, че тя няма да бъде отмината и от възрастните, защото между другото съм искал да ги накарам да си припомнят с удоволствие какви са били те самите преди години, как са се чувствали, мислели и говорели и в какви странни приключения са се увличали понякога”./103/ Писателят осъществява своята цел поставяйки чрез забавните случки проблеми, които са важни и сериозни. Романът може да бъде възприеман с интерес и от възрастните, защото е една проекция на реални жизнени отношения.

Реалистичният подтекст разширява обхвата на възприемателите. Разгледан по този начин, романът на Марк Твен в процеса на обучение би утвърдил разбирането за литературната творба като система. “Работата в такава насока изисква позоваването на системен анализ, в чиято основа е заложен анализът на структурата”./104/ След работа с текста учащите биха могли да имат самостоятелни творчески изяви – съчинение, описание на литературен герой.

Междупредметната връзка в случая би могла успешно да се осъществи с обучението по български език, езиковите и стиловите особености на езика, честотата на употреба на частите на речта и въздействието им. Качествените и количествените показатели по отношение на четивността на романа “Приключенията на Том Сойер” биха оформили статистически сведения, изводът от които е, че се срещаме с един от най-издаваните и четени автори в световната детска литература. Но статистиката в случая е безсилна по отношение на въздействието, което неговите творби са оказали за формиране на детския характер в рамките на изминалото столетие. В българското издание на романа се срещаме със способността на автора и преводача да откъсне своя читател от действителността не толкова чрез изпитаните литературни похвати, колкото с полета на въображението, с умението да се понесе детското съзнание в друг свят, да провокира размисъл и фантазия.

На теоретично равнище Марк Твен се оказва благодатен автор за разкриване на връзките между елементите на художествената творба и ролята, която имат те при извеждане на идейния замисъл. Подходяща форма за учениците, търсещи допълнителна подготовка и насладването на знания над учебния минимум, са съчиненията, с които може да се търси представянето не толкова на цялостния образ на героя, колкото на отделни негови качества и страни. Основните понятия, с които могат да се срещнат учащите се, са текст и подтекст, художествен стил и художествен образ, ценностна система. Необходима е и междупредметната връзка с българския език и естетиката при разглеждането на художествения свят на писателя.

4.2. ПРАКТИЧЕСКИ НАСОКИ

Една учителка с тридесетгодишна практика в материал, озаглавен “Първите, които казаха: “Чета, знам, мога!” споделя: “За да успея в своята мисия, аз трябва да потопя децата в света на книгите. Там те могат да осъзнаят себе си и като герои и като обикновени хора. Там те могат да се родят хиляди пъти в ярки и светли образи, да станат един Ян Бибиан, Том Сойер или Малкият принц. Различен е пътят, по който водя моите момичета и момчета.”/105/ Детското пространство се запълва с образи и впечатления, задачата на учителя е да помогне на малките читатели да заселят това пространство с образи, които ще изградят детския светоглед. Романът “Том Сойер” е подходящ за изпълнението на тази задача.

Творбата позволява работа в уроците беседи по извънкласно четене като “беседата в никакъв случай не трябва да се превръща в обикновено изпитване или на следствие. Тя трябва да се води живо, колкото е възможно по-непринудено и в духа на обикновеното общуване”./106/ Задачите, които се поставят, могат да са свързани с осмисляне на прочетеното, с идейно-тематичната насоченост и със сюжета на творбата. Те трябва да дават възможност да се проявят индивидуалните особености на учениците. В книга на учителя за шести клас се изказва препоръката учениците да характеризират авторовото отношение към изобразените герои и събития и към поставените от автора проблеми. За да стане възможно това, трябва да се отдели по-голямо място на творческата история на романа. Като предварителна работа за урока, свързан с романа на Марк Твен на учениците може да се раздадат читателски листи /Приложение 2/, които децата да попълват в процеса на четене. Ограничения за броя

на главите от романа, които трябва да се прочетат, може да не се поставя, ако се обяви “Маратон по четене” и задачата се постави на състезателна основа.

Формите и похватите в организацията на уроците за задължително преподаване на романа в четвърти клас трябва да създават атмосфера на празничност, на откровен разговор за впечатленията от прочетения текст. Например урокът върху романа “Марк Твен” може да премине като честване на “рождения ден” на Том. За урока всеки ученик може да се подготви да разкаже предпочитан епизод и да мотивира отношението си към героите, които участват в конкретния епизод.

Деца могат да разискват позицията на автора: “Ако Том беше някакъв велик и мъдър философ като автора на тази книга, той би схванал, че работа е това, което си длъжен да направиш, а игра – онова, което не си длъжен. И това би му помогнало да разбере защо правенето на изкуствени цветя или управлението на някаква машина е работа, а търкалянето на фигурките на кегелбана или изкачването на Монблан е забавление. В Англия има богати господа, които през лятото карат карети с четири коня, изминавайки двадесет или тридесет мили дневно, защото това удоволствие струва доста пари, но ако за това те получаваха надница, то щеше да бъде за тях работа и те биха се отказали да я вършат.” Посочените от автора примери за игра и работа обогатяват знанията на възприемателите на текста и това обогатяване може да продължи, ако децата открият още примери, изведени от тяхната житейска практика. Могат да бъдат разгледани аргументите на Том, с които той убеждава момчетата, че работата се превръща в удоволствие, ако допада на човека и ако не е банално действие: “...А защо да не ми харесва? Да не би да му се случва на човек всеки ден да боядисва ограда?” Тема за дискусия и разсъждения би могъл да бъде и коментарът на разказвача за възможността “човек да натрупа материално състояние от глупостта и от провокираните страсти на хората, представяйки им работата като развлечение”/107/: “Когато следобедът се преполови, от нещастно и бедно момче, каквото беше

сутринта, Том се превърна в истински богаташ”. Децата могат да стигнат до извода. “Колко често възрастните се подлагат на напрежение и усилие, колко често прахосват цели състояния само защото са привлечени от непостижимостта на нещо. Ако това нещо обаче би било тяхна работа, то би предизвикало само досада и отегчение. Колко предсказуеми са хората, стига да имаш свеж и остър ум и достатъчно желание да се забавляваш с недостатъците им”./108/ Много от откъсите в романа могат да станат база за подготвяне на сравнителна характеристика на образи.

Дискусия между учениците може да се проведе ако им се постави задача да вникнат в смисъла на думите на писателя: “... той беше открил един велик закон, управляващ човешките действия, а именно: за да накараш един възрастен или едно дете да желае нещо, необходимо е само едно – да направиш това нещо трудно постижимо”. В тези думи авторът не просто слага знак за равенство между мотивацията на дейностите при възрастни и деца, но и насочва вниманието на читателите към вечните житейски закони. Децата могат да посочат примери от своята житейска практика за “сладостта на забранения плод” и да стигнат с помощта на Том Соийер до извода, че забранените неща са най-желани.

Върху творбата може да се осъществи беседа, в която централен да е въпросът: “Как ще обясните факта, че в някои американски семейства родителите не позволявали на децата си да четат книгата?” Във връзка с поставения въпрос учениците избират подходящи епизоди, които да разкажат. В конкретните случаи и постъпки на героите учениците могат да открият чертите на американската действителност, изобразени от автора и критичното му отношение към лицемерието, предразсъдъците и нравите в обществото. Трябва да се открие и ролята на хумора, да се подчертае, че той е добродушен в определени моменти, когато писателят осмива своя герой, но става язвителен, когато се представят негативни обществени явления. Изяснява се и това, че в романа е опоетизиран стремежът към свободата. Приключенията на

героя могат да се разгледат като препятствия, които той трябва да преодолее по пътя към свободата.

“Рожденият ден” на Том може да завърши с пожелания на учениците към самите себе си. Те трябва да са изяснили за себе си кои черти от характера на Том биха искали да притежават. Пожелания се отправят и към всички читатели, които могат да се връщат много пъти към книгата, за да откриват нови и нови авторски послания.

Учителят може да предложи на децата съпоставка на книгата с драматизация на романа/110/ или с анимационна адаптация /111/. Том и Беки могат да бъдат открити и в музикалния театър. През 2004г. с авторския рокмюзикъл на Александър Йосифов "Американски уикенд" по мотиви от романа на Марк Твен "Том Сојер" започва 56-ият сезон на Националния музикален театър "Стефан Македонски. “Спрях се на Том Сојер, защото е известен герой, любимец на много поколения. Пиесата е подходяща за по-големи деца и възрастни – казва - Александър Йосифов, който е написал музиката, либретото и текстовете на песните в мюзикъла (2001). Действието започва в горещ августовски петък следобед и завършва с щастлив край в неделя вечер. Точно един уикенд, но американски, там някъде, по Мисисипи... Младите хора в спектакъла стигат да заключението, че сами трябва да се справят с проблемите на съвременното си.”/112/

Вася Ликова-Арсенова предлага на учениците да бъде възложена задачата да напишат съчинение по една от следните теми: “Онова, което не си длъжен да направиш е игра”, “Какво е работата?”, “Съкровищата на едно дете”, “Светът на едно дете в Америка от средата на 19 век”.

На тези от малките читатели, които проявяват нескрит интерес към приключенията на Том Сојер, учителят може да предложи още приключенски книги – “Капитан Немо”, “Тайнственият остров” от Жул Верн, “Хвърчащата класна стая” от Ерих Кестнер, “Корабът с алени платна” от Александър Грин.

4.3. МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛИ ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ОТКЪС ОТ РОМАНА “ТОМ СОЙЕР”

ПЪРВИ ЧАС

Тема: Що е работа и що е игра – Марк Твен

Цели:

- Развитие на уменията за характеристика на литературен герой;
- усъвършенстване на уменията за преразказване от името на героя;
- обогатяване знанията на учениците за извличане на поука за литературната творба и подобряване на лексикалната работа в анализа ѝ.

Задачи:

- Развиване на уменията за характеристика на литературен герой чрез идейно-естетически анализ на художествения текст и емоционално-оценъчно отношение на героите и постъпките им;
- Усъвършенстване на изразителното четене
- Обогатяване речника на учениците чрез лексикална работа /думи и изрази с преносно значение/.

Ход на урока:

1. Емоционална нагласа:

Учителят поставя на децата следната задача: Опишете ситуацията: Обажда ви се по телефона ваш приятел и ви моли за

помощ. Родителите му са му поставили задача да боядиса оградата. Как ще постъпите? Ще му помогнете ли?

- Напомня ли ви тази ситуация на литературно произведение?
- Кое е това литературно произведение?

2. Поставяне на темата:

Този час ни предстои среща с приключенията на Том Сойер. Ще разберем как той се справя с поставената му от леля Поли задача да боядиса оградата.

Подходящо начало на урока е покана от учителя към учениците да посетят “мислено” града, в който се развива действието. Тук учителят може да разкаже факти, свързани с гордостта на жителите на гр.Ханибал, че техните предци са герои от романа на Марк Твен. В града има музей /открит през 1937г., двадесет и седем години след смъртта на писателя/ и паметник на героите, а имената им определят цялостният облик на града – кино “Том Сойер”, книжарница “Беки Тачер”, мотел “Индианецът Джо”, бар “Хък Фин”, печатница и много магазини, закусвални, сладкарници, наречени “Марк Твен”. Учениците могат да разгледат репродукции, свързани с тези факти.

3. Тих прочит от учениците:

Докато четете наум, помислете колко момента в преживяванията на Том можем да открием. Озаглавете ги.

4. Записване темата и автора на дъската.

5. Работа с текст:

Определяща е ролята на учителя по отношение на практическата насоченост и разграничаване на отделните аспекти при разглеждане на романа. Ако на преден план бъде изведен въпрос като:

- “Харесва ли ви Том _____ за приятел; защо?”
/акцентът на разсъжденията ще включи детската представа за приятелство, идеалите, които децата градят и качествата, които предпочитат да открият в своите приятели/.

Допълващи въпроси и задачи могат в случая да бъдат:

- “Проследете как се проявява Том.”
- “Какво изпълва душата на Том с “дълбока печал”?”
- “Кога намира спокойствие?”
- “Вникнете в размишленията му и обяснете причината за неговите преживявания.”
-

6. Даване на домашна работа:

- гладко и изразително четене на текста
- от учебната тетрадка /стр.57, зад. 2 и 3/

7. Обобщение:

Днес научихме за едно от многото интересни приключения на Том Сойер. За да узнаете и другите, трябва да прочетете цялата книга.

8. Преценка:

ВТОРИ ЧАС

Тема: Що е работа и що е игра – Марк Твен

Цели:

- развитие на уменията за характеристика на литературен герой;
- усъвършенстване на уменията за преразказване от името на героя;
- обогатяване знанията на учениците за извличане на поука за литературната творба и подобряване на лексикалната работа в анализа ѝ.
- Усъвършенстване четенето по роли

Задачи:

- Развиване на уменията за характеристика на литературен герой чрез идейно-естетически анализ на художествения текст и емоционално-оценъчно отношение на героите и постъпките им;
- Усъвършенстване на изразителното четене
- Обогатяване речника на учениците чрез лексикална работа /думи и изрази с преносно значение/.

Ход на урока:

1. Емоционална нагласа:

Поставя се тема за дискусия, при която децата търсят отговор на въпроса за разликата между работата и играта.

2. Поставяне на темата:

Учителят казва на децата, че този час отново ще прекарат забавни минути с героя на Марк Твен – Том Сойер.

3. Гладко и изразително четене на текста от учениците.

4. Анализ на текста /подборно четене/

- Сравнете Том с Джим и Бен. Кой от тримата ви допада най-много; защо?
- Кои качества на Том според вас са привлекателни и кои не?
- Кои черти от характера на Том бихте искали да притежавате?
- По какво се различава Том от Джим, Бен и другите момчета?”
Тези въпроси стават основа за съпоставяне на различни качества и черти от човешкия характер.
- Какво постига Марк Твен чрез хумора?

Чрез този въпрос се извежда на преден план и начина за постигане на художествено въздействие и се разяснява хумора и механизмите за постигане на комизъм. Много от думите и изразите в романа могат да се окажат непознати за читателската аудитория в детска възраст. Разглеждайки отделните проблеми и теми, поставени в текста, на децата може да се постави практическата задача да използват непознатите думи и изрази в своите отговори. За целта трябва учителят да разясни значението на всяка от зададените думи. Тази задача може да е формулирана по следния начин: “Използвайте в отговорите си думите: безнадежден, небрежно, постижим, озарявам, компания, философ”.

5. Четене на текста по роли:

Практическата работа би могла да включи упражнения за изразително четене по роли. Така вниманието на децата се концентрира върху текста и се откроява желанието им да приемат по-задълбочено смисъла, концентриран в отделните реплики.

6. Даване на домашна работа:

На децата, които обичат да рисуват, може да се възложи задача да направят илюстрации към разглеждани откъси от текста и да ги озаглавят по избран от тях начин. Преди да бъде възложена тази задача на малките ученици могат да бъдат показани илюстрации на романа от Любен Зидаров/109/, който е илюстрирал почти цялата световна класика за деца, издадена на български, сред която освен Марк Твен са автори като Жул Верн, Карл Май, Андерсен, Братя Грим. На подходящо място в класната стая може да бъде направена изложба от детски рисунки. В **Приложение 3** предлагаме рисунки от изложбата на малките читатели от ОУ "Братя Миладинови" и СОУ "Васил Левски" в град Русе.

Могат да се изработят от учениците пластични фигури на героите или макети на обстановката. Други ученици подготвят въображаемо "интервю" с автора или с Том Сойер, обмислят и предлагат подходящи въпроси за това интервю.

8. Обобщение:

Главата "Славният бояджия" ни научи, че работата често се оказва игра, а играта може да е работа. Учителят пожелава на малките читатели да съхранят мъдростта на Том Сойер и неговата усмивка.

9. Преценка:

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В статията на Атанас Далчев “Нашата критика” писателят споделя, че е по-удобно да се повтарят чужди думи, цитирани наготово и “няма нищо толкова мъчно, колкото да кажеш нещо свое”. Без да игнорираме постиженията на литературната мисъл, на критиката, дори и чрез осъществения подбор на цитати и факти, ние се опитахме да очертаем детското пространство в романа на Марк Твен, засягайки бегло някои биографични моменти от живота на автора и приемайки, че в романа най-силно се откроява неговата ярка индивидуалност.

Активен, деен, целенасочен – такъв е писателят до последния си ден. Мечтите на твореца са свързани със съзидание и градеж на детската духовност. Към сътвореното от него, отразяващо едновременно традиции и дух, е необходимо да подхождаме в конкретно-личностен план. Творчеството му е едновременно сериозна и комична преценка на детското пространство. Това е преценка, която събира адмирациите и на нашето време. В една от тетрадките си Твен пише: “Жигосвай със сатирата всяко човешко възгордяване и всяка суета!” – това е едно от многото послания на писателя, които надхвърлят бариерите на времето.

Марк Твен ни напомня, че осветявайки детското пространство, не трябва да забравяме, че всяко ново поколение внася свои блянове, живее по свой начин, създава психология, която е чужда на идващата генерация. Вглеждайки се в пътя, по който е минал Том Сойер и в неговата разнолика душевност, ние можем да открием моделите,

които вземат надмощие, които не остаряват, защото са с най-богата духовност. За модерния човек не е лесно да схване моделите, които идват до нас от миналото. Тези модели могат да бъдат тълкувани по различен, понякога съвсем необичаен начин. В електронните текстове на романа на Марк Твен може да открием дори бизнес хрумвания. По-практичните съзират сериозни възможности за реклама и правене на пари. Например в сцената, в която Том Сойер боядисва оградата, може да се кликне на думата "боя", която отвежда до сайта на известни производители и фирми за бои./113/

Не е лесно за модерния читател да види как старите конфликти, разкъсващи детското битие, са свързани с нашата собствена съдба. Става по-лесно обаче, когато разберем, че само архаичните форми на тези модели се променят, но не и тяхното съдържание и значение. Марк Твен подарява на всекиго от нас един приятел. Само спомен ли остава от него? Според Цветан Стоянов "Ние просто сме се разделили в пътищата си, както с толкова много детски връстници, и някой ден, пораснали, ще ги срещнем пак, понякога без даже да ги разпознаем. В тези раздели и нови срещи има мъдрост, която Марк Твен неуловимо поднася"./114/

Децата често отдават предпочитание на определени истории и молят родителите си да им ги разказват безброй пъти. Именно тези любими истории могат да станат определящи по отношение на детската логика. В един анекдот /115/ Марк Твен разказва, че децата преследват майката и я молят да им разкаже приказката за Трите мечета. Майката казва, че е много заета и че не може да им разкаже приказката. Децата настояват: "Мамо, разкажи ни приказката за Трите мечета". Майката отказва, сцената се повтаря неопределен брой пъти и накрая едно от децата ѝ казва: "Мамо, ще ти разкажем приказката за Трите мечета...". Удоволствието от многократните срещи с любимата приказка може да се изпита и от читателите на "Том Сойер". Книгата може да се препрочита на всяка възраст и повторната среща с нея ще бъде, от една страна, повод за нови размисли, а от друга, ще достави на читателя ново удоволствие – от

очакването, от хумора, от езиковата и стилна хармония, с която е изграден текста. Един от многото читатели на романа отбелязва: "На колко години е "Том Сойер" ? А има ли някой, който да не я е чел ? Възрастта на добрите книги, ... безспорно е, се измерва със столетия..." /116/

Марк Твен напомня на своите читатели колко интересно и прекрасно е да си дете. А очарованието от детството може да продължи да живее у възрастните. Оpozнаването на детето ни води към един по-етичен и по-балансиран светоглед. Защото уникалността на днешното детско съзнание се слива с неговото минало. Ако сме открили и представили убедителни доказателства за това в романа на Марк Твен, то целта на настоящата работа би била изпълнена.

6. ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Анкета на ученици от град Попово

Кой е любимият ви филм?

- "Титаник" 13.6%
- "Мръсни танци" 36.4%
- "Белите не могат да скачат" 0.0%
- "Матрицата" 40.9%
- "Фрида" 4.5%
- "Час пик" 4.5%

Къде бихте отишли ако можете?

- в Холивуд 4.5%
- в Тибет 22.7%
- в Рио ди Женеиро 22.7%
- в Египет 27.3%
- в Париж 22.7%

Къде бихте отишли в свободната си събота вечер?

- на кино, разбира се 13.6%
- на дискотека, бейби 45.5%
- на нощен излет в гората 27.3%
- в компютърен клуб 9.1%
- ще зяпам телевизия у нас 4.5%

С какво искате да се заминавате в свободното си време?

- с много пеене 18.2%
- с рисуване 0.0%
- със свирня 18.2%
- с висене във въздуха 31.8%
- с околградски разходки 31.8%

Кой е любимият ти анимационен герой?

- Джони Браво 9.1%
- Аладин и вълшебната лампа 0.0%
- Декстър 36.4%
- Мики Маус,човече, много ме кефи 4.5%
- духът от бутилката 9.1%
- друг е ама няма да се сетиш 40.9%

А любимият ти литературен герой?

Том Сойер 9.1%

Малкият принц 40.9%

Питър Пан 31.8%

Батман 13.6%

не го помня как се казваше 4.5%

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Читателски лист на .....

/трите имена на ученика/

Ученик в ..... клас на училище .....

Град/село .....

Глава от романа "Том Сойер"	Случка Основни моменти	Главни герои	Второстепенни герои	Размисли, породени от текста

--	--	--	--	--

Приложение 3

Изложба на учениците от ОУ "Братя Миладинови" и СОУ "Васил Левски" на тема "Том Сойер – моят приятел"

4. ЦИТИРАНА И ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.129
2. Цветан Стоянов, сп."Пламяк", 1960, кн.5, стр.80
3. Николай Звезданов "Неосветените дворове на душата", С., 1987,с.7
4. Спас Карафенезов, "Сърцето вижда"
<http://bezmonitor.com/books07/karafenzov/karafenzov.htm#26>
5. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.79
6. Хамлин Хил, "Марк Твен: Едно биографично уравнение", сп."Съвременник", кн.2/1993г.
7. Бети Гринберг, "Марк Твен и Америка" , предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.16
8. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.228
9. Бети Гринберг, "Марк Твен и Америка" , предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.16
10. Ивайла Божанова, "Изсрадан смях", сп."Български журналист", бр.12/1985г.
11. Бети Гринберг, "Марк Твен и Америка", предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.16
12. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.281
13. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.45
14. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.142
15. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.199-200
16. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.221
17. <http://svirepolimonche.wordpress.com/category>
18. Петър Незнакомов, "Марк Твен", сп."Родна реч", кн.6/1960г.
19. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.287
20. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.293
21. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.294
22. <http://www.mediatimesreview.com/july04/greatbooks.php>
23. Маркърс Канлиф, "За хумора в "Том Сойер" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г.
24. Николай Звезданов "Неосветените дворове на душата", С., 1987,с.114
25. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.317
26. Джъстин Каплан, "Ханибал и реката" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г., стр.336
27. Бети Гринберг "Марк Твен и Америка" , предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.8

28. Бети Гринберг "Марк Твен и Америка" , предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.8
29. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.130
30. Уолтър Бисент, "Любимият ми писател и най-хубавата му книга", сп."Съвременник", кн.2/2005г.
31. Роман Белоусов, "Какво премълчават книгите", стр.351
32. Бети Гринберг "Марк Твен и Америка" , предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.8
33. Нели Доспевска, "Преводачът за автора и книгата" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г.
34. Нели Доспевска, "Преводачът за автора и книгата" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г.
35. Карл Густав Юнг "Човекът и неговите символи", Леге Артис, 2002, с.347
36. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.80
37. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.79
38. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.68.
39. Л.Каравелов,"Събрани съчинения в 12 тома", т.11, С., 1985г.,с.20
40. Цветан Северски,"Купете цветя"- "Приказки за разказвачи на приказки"
41. фразата на Хайзенберг се цитира в Карл Густав Юнг "Човекът и неговите символи", Леге Артис, 2002г., с.409
42. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.31
43. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.177
44. Малинка Димитрова, Световна литература за деца и юноши", том 1, 2007г., стр.289
45. Александър Бешков, "Дългото детство на Хъкълбери Фин", в сп."Родна реч", кн.3/1898г.
46. Хамлин Хил, "Марк Твен: Едно биографично уравнение", сп."Съвременник", кн.2/1993г.
47. Жечо Атанасов, "Детска литература за институтите за начални учители"
48. Гео Милев, "Стихотворения, поеми, критика" -"Небето", С., 1980г., стр.290
49. Нели Доспевска, "Преводачът за автора и книгата" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г.
50. "Видимият преводач: в търсене на идентичност" - слово при откриването на XIII Международна среща на литературните преводачи в столицата Мексико – 2003 - <http://www.litclub.com/library/prev/arturo/vidimiat.htm>
51. Нели Доспевска, "Преводачът за автора и книгата" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г.
- 52.Лорънс Венути, "Как да четем преводна литература" http://liternet.bg/publish12/l_venuti/kak.htm
53. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.181
54. Гео Милев, "Стихотворения, поеми, критика" -"Небето", С., 1980г., стр.290
55. из писмо на К.Г.Юнг до Херман Хесе, 1919 г. – Хесе е носител на Нобелова награда за литература за 1946г. /Карл Густав Юнг, "Сто писма", Плевен, 2006/

56. Спас Николов, "Идеологическият антагонизъм между Марк Твен И Киплинг" в "Трудове на Великотърновския университет", Продължение от том 11, кн.1, 1973-74г.,стр.158
57. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.18
58. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.102-103
59. Бети Гринберг, "Марк Твен и Америка", предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.13
60. Дмитрий Литов (Санкт-Петербург), Калин Янев (София), "Социохроника: хората като типове и техните взаимоотношения", <http://www.psihologia.net/forum/viewtopic.php?t=3659>
61. Карл Густав Юнг, "Сто писма", Плевен, 2006
62. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.16
63. Карл Густав Юнг "Човекът и неговите символи", Лега Артис, 2002г., с.281
64. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.55
65. Маркър Канлиф, "За хумора в "Том Сойер" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г.
66. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.296
67. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.,стр.161
68. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.199
69. Карл Густав Юнг, "Сто писма", Плевен, 2006
70. Карл Густав Юнг, "Сто писма", Плевен, 2006
71. Цветан Стоянов, сп."Пламяк", 1960, кн.5, стр.80
72. Карл Густав Юнг, "Сто писма", Плевен, 2006
73. Бети Гринберг, "Марк Твен и Америка", предговор към "Избрани творби в два тома", С., 1989г., стр.13
74. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.16
75. Малкълм Бредбъри "Приключенията на Хъкълбери Фин" – път към житейски откривателства и самоопознаване" в Димитър Костадинов, "Преображения на детската душевност", стр.171
76. Ненка Стоименова, "Марк Твен и нашето съвремие", сп."Атеистична трибуна", стр.49
77. Спас Николов, "Певци на юношески гняв", сп."Родна реч", кн.4/1971г.
78. Спас Николов, "Идеологическият антагонизъм между Марк Твен И Киплинг" в "Трудове на Великотърновския университет", том 11, кн.1, 1973-74г., стр.501
79. <http://www.hermesbooks.com/author.php?authorID=41>
80. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г., стр.280
81. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.129
82. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.129
83. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.129
84. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.129
85. Уолтър Бисент, "Любимият ми писател и най-хубавата му книга", сп."Съвременник", кн.2/2005г
86. Ивайла Божанова, "Изсрадан смях", сп."Български журналист", бр.12/1985г

87. Марк Твен, Тост след вечеря, обръщение по случай 4 юли към американци, събрани в Лондон през 1872г., сп."Български журналист", бр.12/1985г
88. Малина Димитрова, Световна литература за деца и юноши, том 1, 2007г., стр.279
89. Николай Звезданов "Неосветените дворове на душата", С., 1987,с.120
90. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.336
91. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.206
92. Катя Живкова "Новаторски елементи в сюжета на "Том Сојер" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г., стр.331
93. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.193/
94. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.162
95. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.88
96. Катя Живкова, "Новаторски елементи в сюжета на "Том Сојер" в Алманах за 6 клас, В.Търново, 1994г
97. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.335
98. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.75
99. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.333
100. "Автобиография", Марк Твен, "Избрани творби в два тома, т.2, С., 1990г.стр.327
101. Владимир Филипов, "Ранното творчество на Марк Твен" в Годишник на Софийския университет, том LVIII, 2, стр.130
102. <http://www.usropovo.org/uscp/pub/viewQuery.php?qid=12>
103. Учебник по литература за 6 клас, С., Невена Матеева, Искра Котова, 1995г., стр.97
104. Емил Кръстев "Художествената литература в съвременното училище", В.Търново, 1994г., стр.39
105. Иванка Кирилова, начална учителка в ОУ "Самара", Стара Загора
http://www.rodina-bg.org/dete/index.php?option=com_content&task=view&id=39&Itemid=40
106. Г.Д.Пиръов, "Детска психология", С., 1960г., стр.49
107. Стоймира Георгиева, "Работата като забавление и забавлението като работа", "Кандидат-гимназист", бр.23, 7-13 юни, 2005г.
108. Людмила Колева, "Очарователното безгрижие на детството",сп."Български език и литература", брой 9, май, 2007г.
109. http://therewereswallows.blogspot.com/2007/08/blog-post_07.html
110. <http://100jan.blog.bg/viewpost.php?id=149813>
111. <http://www.video.store.bg/c/p-p/c-320/id-14495/tom-sojer.html>
112. Надежда Ушева, "Том и Беки в Музикалния театър",
<http://www.duma.bg/2004/1004/081004/kultura/cul-7.html>
113. <http://mediapool.bg/site/culture/2001/06/05/0001.shtml>
114. Цветан Стоянов, сп."Пламяк", 1960, кн.5, стр.80
115. Хорхе Луис Борхес, "Моята проза"
<http://www.litclub.com/library/prev/borges/prose.html>
116.
<http://forum.hphex.com/viewtopic.php?p=131482&sid=e8c3c612757d24c2fb9a8dac4c1bf13d>

СЪДЪРЖАНИЕ

1. УВОД	- 2
2. МЕТАТЕКСТОВИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ БИОГРАФИЯТА НА АВТОРА И РОМАНА “ТОМ СОЙЕР”	- 5
2.1. ПРОСТРАНСТВОТО НА ДЕТСТВОТО, ОСВЕТЕНО В БИОГРАФИЯТА НА АВТОРА.....	- 5
2.2. ВЪНШНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО	- 12
2.3. ДУХОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО	- 17
2.4. АВТОРЪТ-ПЕРСОНАЖ	- 22
2.5. ЛИТЕРАТУРНАТА КРИТИКА ЗА ДЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО НА МАРК ТВЕН... -	23
2.6. ПРОБЛЕМИ НА ПРЕВОДА	- 25
3. ДЕТСТВОТО В ХУДОЖЕСТВЕНОТО ПРОСТРАНСТВО НА РОМАНА.....	- 30
3.1. ПОВЕСТВОВАТЕЛНА СТРУКТУРА НА РОМАНА	- 30
3.2. ПРОБЛЕМИ НА ЖАНРА	- 31
3.3. ОБРАЗНА СИСТЕМА	- 33
3.3.1.МОДЕЛЪТ НА ПОСЛУШНОТО ДЕТЕ	- 38
3.3.2.МОДЕЛЪТ НА НЕПОСЛУШНОТО ДЕТЕ	- 40
3.4. ТЕМИ, ПРОБЛЕМИ, МОТИВИ	- 45
3.5. ЕЗИК И СТИЛ	- 49
3.6. ЕСТЕТИЧЕСКИ КАТЕГОРИИ	- 57
3.6.1. ИДЕАЛЪТ	- 60
3.6.2. МЕХАНИЗМИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЕСТЕТИКАТА НА МАРК ТВЕН	- 63
4. РОМАНЪТ НА МАРК ТВЕН В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА	- 67
4.1. ТЕОРЕТИЧЕСКИ НАСОКИ	- 67
4.2. ПРАКТИЧЕСКИ НАСОКИ	- 70
4.3. МЕТОДИЧЕСКИ МОДЕЛИ ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ОТКЪС ОТ РОМАНА “ТОМ СОЙЕР”	- 74
5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	- 80
6. ПРИЛОЖЕНИЯ	- 83
7. ЦИТИРАНА И ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА.....	- 86
СЪДЪРЖАНИЕ	- 90